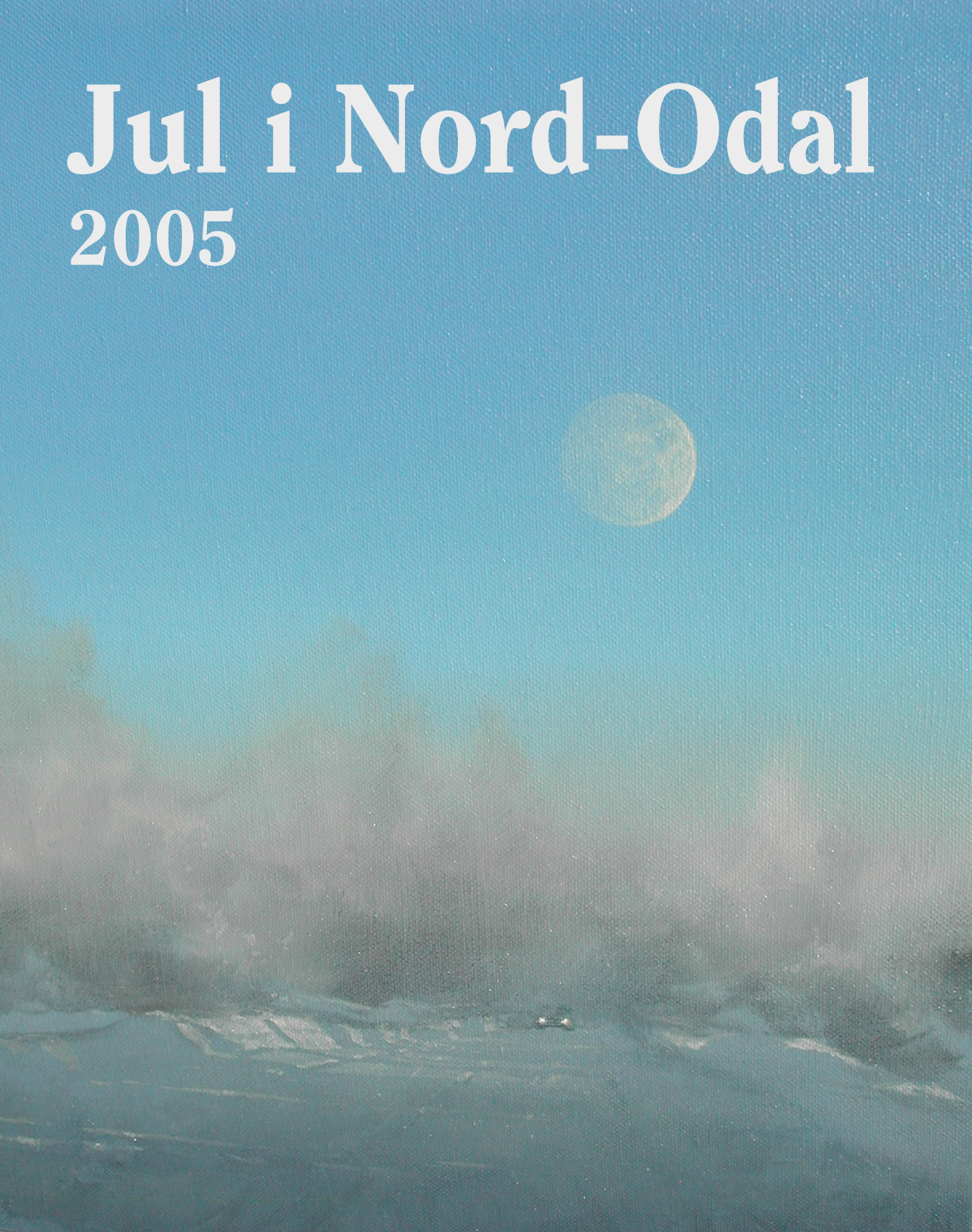

Jul i Nord-Odal

2005

Innhold

Det gamle industriområdet ved Sandsfossen	4
Fiske med vø i Storsjøen	16
Klokke med historie	22
«Det er stille i huset»	23
Egil Jernberg om sitt pendlerliv	24
«...at miste sin hals»	29
Det norske Kompaniet for Pelsdyravl	31
Et prestegjeld i Hedmark	33
Instruks for politibetjentene i Nordre Odalen	38
Garnfiske i Størjebygda	39
Nordgaardsbakken i Knapper	40
Ei viku i oktober	42
Ei husmannskontrakt	48
Alderspensjon i Nord-Odal	51
Geografi-sang	52
«Det er litt rart»	53
Stilbog fra 1877	54
Fra Gammelsaga i Stange	59
Et menneske jeg minnes	63
Sommerstemning ved Bunes-vegen	64
Fjell skole på 1950-tallet	65

«Jul i Nord-Odal»

Utgivere: IL Mogutten, Odal Slektshistorielag og Sand IF

Sats og layout: Gunnar Nygård

Trykk: Flisa Trykkeri

Forsideillustrasjon: Jon Utheim

I redaksjonen: Steinar Bjørnstad, Hans Haagenrud, Gunnar Nygård, Bengt Ringvold, Irene Sween, Ola Erik Tangen, Ingegerd Tronbøl og Asgeir Østli

Julekort

Mange mener dessverre at det er noe tull å sende julekort og julehilsener. Folk du ikke har noe kontakt med ellers i året kan også få være i fred i jula. Penger koster det også. Jeg er av de heldige som får mange julehilsener; noe som gjør at jeg sender like mange. Det er en hyggelig tradisjon, synes jeg.

Vi går stadig rundt og har dårlig samvittighet for at vi ikke «pleier» venn- og bekjentskap. Ved å sette oss ned og skrive, beviser vi i hvert fall at vi ikke har glemt hverandre og at vi er i hverandres tanker. Det er ikke lite bare det.

Jeg har allerede tilkjennegitt at jeg får mange julehilsener. Til jul i fjor fikk jeg to brev/kort som gjorde spesielt inntrykk. Det ene var fra ei dame som avsluttet sitt brev på følgende måte: «Verdenssituasjonen liker jeg slett ikke, det er altfor mye uro og vondt. Fredsprisvinneren Wangari Maatheh hadde et fint budskap: Vi får stole på kvinner og ungdom til å plante et tre, og dermed forbedre verden. Til så lenge får vi dra nisselua over øra og gå rundt eget juletre og stønne over pakker, velferd, overflod og sløsing. Fysj!».

Jeg fikk også et brev hvor avsenderen skrev følgende: «Når dette skrives, er vi langt inne i adventstiden, og jula er atter like rundt hjørnet. Denne forventningens tid gjør noe med oss. Vi tar i bruk sider ved oss selv som ofte ligger ubrukte. Det gode i oss blir mer tydelig. Vi blir gavmilde, prøver å sette oss inn i hva andre ønsker og har behov for, vi blir mer oppmerksomme og setter av tid for hverandre (dette burde jo være det normale). Her har vi fått en viktig kulturarv, og den er vi forpliktet til å bringe videre til nye generasjoner».

God Jul!

Steinar Bjørnstad

Det gamle industriområdet ved Sandsfossen

Det gamle industriområdet ved Sandsfossen ble i 1999 valgt som Nord-Odal kommunes Tusenårssted. Etter at Sandsfoss Bruk brant i 1948 og fløtingen ble nedlagt i 1969, hadde området gradvis forfalt slik at det så ut som et fyllplassområde tett bevokst med løvskog. Den gamle sag- og fløterdammen ble fjernet i 1978 i forbindelse med ny bru og omlegging av Rv 24. Men fossefallet med skådammene finnes fortsatt. Gamlebrua fra omkring 1850 er blitt gangbru, og prestegården Nedre Sand fra 1828, det gamle kommunehuset fra 1902 og kirka fra 1891 omkranser Sandsfossen og Sandsfløyta som før.

7. juni 2005 ble Tusenårsstedet åpnet. Siden det var lite å gjenskape av det gamle, ble det på nordsida av skådammene laget en plass med benker og informasjonstavle. Her kan etter hvert minner/gjenstander fra virksomheten få plass.

Eldre folk snakker ofte om "kvenna", sagbruket og "fleitinga". Ennå er det mange som husker dette området og det som foregikk her. Men folk flest vet ikke så mye om industrivirksomheten ved Sandsfossen.

Sandsfossen

Sandsfossen er en heller beskjeden

foss, men vannføringen er betydelig, spesielt om våren. Sandsåa som er om lag to kilometer, forbinder sjøene Råsen og Storsjøen. Det er to vannfall i elva, Sandsfossen og Veslefossen, den siste litt lenger opp i elva. Men høydeforskjellen mellom Råsen og Storsjøen er ikke mer enn fire meter.

De fleste vannfall ble benyttet i gamle dager, her sto enten ei kvern eller ei sag, eller begge deler. Slik var det også her.

Nedre Sand – prestegården

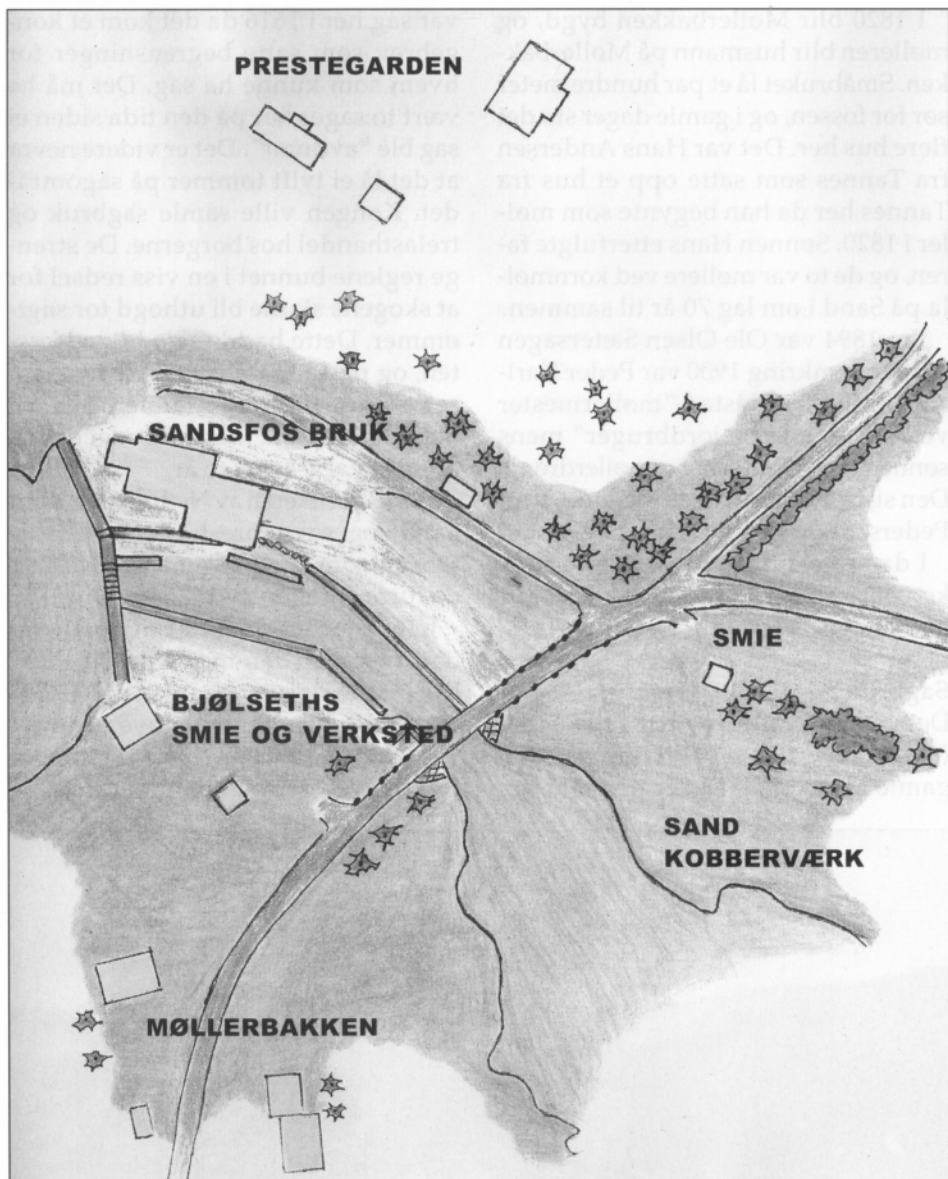
Prestegården, Nedre Sand, lå før 1828 nærmere kirka. I gammelnorsk tid var gården prestegård for presten på Sand. Senere var den frigård for presten på Strøm den gang Odalen var ett prestegjeld, og ingen prest bodde på Sand. Nedre Sand eide grunnen fra Dagfinrud til Ner-Vik og hadde derfor rettigheter over fossen og elva. Et kart fra 1859 viser Nedre Sands grunn, og også Sandsætra.

Det var brukere som drev gården i alle år, helt til gården ble flyttet til der den er nå og den første soknepresten Søren Dahl, bosatte seg her.

Kvern/mølle

Det var kvern her tidlig. Kverna lå på nordsida av fossen, og i 1661 er den omtalt som god flomkvern. I 1677 er det igjen dokumentert at det var kvern-

hus og kvernrenne på nordsida av fossen. I 1723 hadde kverna to par steiner, og den ble brukt av brukeren av Nedre Sand og «noe maling til andre». Fra omkring 1800 brukes beteg-

nelsen mølle eller møllebruk, og i folketellinga for 1801 ser vi at bonden på Nedre Sand, Peder Knudsen, har møllebruk her. Mølla lå på den tida på sørsida av fossen.

I 1820 blir Møllerbakken bygd, og mølleren blir husmann på Møllerbakken. Småbruket lå et par hundre meter sør for fossen, og i gamle dager sto det flere hus her. Det var Hans Andersen fra Tannes som satte opp et hus fra Tannes her da han begynte som møller i 1820. Sønnen Hans etterfulgte faren, og de to var møllere ved kornmølla på Sand i om lag 70 år til sammen.

Fra 1894 var Ole Olsen Sætersagen møller. Omkring 1900 var Peder Karlsen Møller fra Slåstad "møllermester ved kornmølla og jordbruger" mens sønnen Hans Karlsen var møllerdreng. Den siste møller var Peders sønn, Karl Pedersen Møller.

I dag er alle husene på Møllerbakken borte, og kommunen har etablert barnehage på tomte.

Sagbruk

Det var også tidlig sag her ved Sandfossen. Ny sag ble bygd opp når den gamle råtnet ned. Det er nevnt at det

var sag her i 1616 da det kom et kongebrev som satte begrensninger for hvem som kunne ha sag. Det må ha vært to sager her på den tida siden ei sag ble "avdømt". Det er videre nevnt at det lå ei tylft tømmer på sagramrådet. Kongen ville samle sagbruk og trelasthandel hos borgerne. De strenge reglene bunnet i en viss redsel for at skogene skulle bli uthogd for sagtømmer. Dette hadde skjedd ved kysten, og på 1600-tallet strakte hogsten seg stadig innover i landet, bl.a. til Solør og Odalen. Men forbudet denne gangen varte kun i to år.

Det var brukeren av Nedre Sand, Knut Sand, og sogneprest Clemet Christensøn som drev sagene i fellesskap da forordningen av 1616 kom.

I 1661 er det nevnt at det var sagdam her, men dammen er trolig eldre. Det kunne skjæres fra 10.000 til 12.000 bord årlig, alt etter hvor mye vann det var. Noe av trelasten ble om vinteren ført til byen og solgt til utlendinger.

Tegning fra omkring 1850 som viser den gamle dammen, mølla og brua. Til venstre er Nedre Sand (prestegården) og midt på bildet den gamle kirka som ble revet i 1891.

Bare ti år senere, i 1672, hører vi at saga var i dårlig forfatning («blefuen øde»). Den ble reparert og bygd opp igjen ti år senere.

Det oppsto et par konflikter omkring 1670. Sønnene til brukeren av Nedre Sand ble i 1672 stevnet for å ha tatt sju stokker sagtømmer fra brukerne på Trauten, Holt, Rovelstad og Linner. Disse bøndene flaket årlig sagtømmer til Sand og betalte for det.

Noen år senere hadde noen gjort skade på sagdammen, og det ble sak angående erstatning.

Landherre Anders Hansen

I 1679 bygget landherre Anders Hansen fra Kristiania 5 lispund i Nedre Sand og satte opp to sager ved fossen. Disse ble besiktiget i 1683. Han satte opp sagmesterbolig på et område vest for elva hvor det kunne dyrkes litt korn.

Vi vet ikke så mye om denne mannen, men han var nok en av datidens «gründere». Han kjøpte seg også inn på Øvre Sand med 20 lispund. Han døde i 1702, og enka solgte Øvre Sand til brukeren av Nedre Sand som var Tjøstel Persen. Tjøstel var prestens medhjelper og en ansett mann i bygda. Han kjøpte opp garder og satt godt i det. Han og kona skjenket i 1717 Sand kirke en prekestol med malerier av de fire evangelistene.

Tjøstel var tømmermerker for Helle Lobes, enka etter Anders Hansen. Han sto for kjøp av tømmer for henne i Odalen, ikke minst for kjøp og hogging av mastetrær. Han ble kalt for «Tjøstel Persen masthogger».

Sagbruksprivilegiene innføres

I 1688 kom nye sagbruksregler, og de sto ved lag i nesten 200 år. Reglene

Fotografi fra 1904 viser mølla bygd i 1891 og gråsteinsdammen fra omkring 1880. I bakgrunnen gården Stein.

satte begrensninger for å sette opp og drive sager helt til 1860, selv om det ble noe lettere fra omkring 1800. Retten til å drive sagbruk var avhengig av kongelig bevilling. Det kom en fortegnelse over de sager som skulle bestå, og antall sager ble halvert. Hardest gikk det utover de små sagene.

Bygdesaga på Sand var i bruk utover hele 1700-tallet, men kvantumet som ble skåret var lavt.

Sandsfos Brug

I 1860 opphørte de gamle sagbruksreglene, og enhver kunne ha sag slik «han best ved, vil og kan». Nå ble industristedet ved Sandsfossen mer interessant.

I 1887 ga Kirkedepartementet skjøte på Møllerbakken med vannfall (Sandsfossen) til Westye Egeberg & Co. for 12.000 kroner, og fem år etter ble Monthei Haug og Theodor Linner eiere for 10.000 kroner.

I 1901 kjøpte Linner Haugs halvpart for 15.000 kroner. Fra nå av bygde han opp en industrivirksomhet her kalt Sandsfos Brug med nybygg og utbedringer av eksisterende bygg. En annonse fra 1916 forteller at her var nytt frørenseri og at mølla fra 1891 var utbedret med bl.a. korntørke. Her var også sag og høvleri.

Mølla var en treetasjes bygning med talje for oppløft av kornsekkene på baksida av huset. Sekkene gikk gjennom to lemmer for så å bli tømt ned når kornet skulle males. I andre etasje var det kontor og hvilerom med en «feleovn» som varmekilde. Trappa opp hit gikk fra baksida av huset. Det hendte at folk som kom for å male, overnattet på hvilerommet.

Sagmester på saga omkring 1940 var Karl Norderud, kantmester var Karl E. Gustav Hagen og kløvmester Erik Norderud. De som ble betegnet som «bakgutter» var Arve Vik og Per Soløst.

Møller var Karl Møller, og her arbeidet også Arne Nettet og Trygve Bekken.

I 1918 satte Theodor Linner opp et kraftverk på nordsida av fossen. Det ga strøm til selve bruket og noen få husstander. Han hadde kontrakt på å

Sandsfos Brug
N. Odalen

er nu i den bedste Stand efter de Forbedringer og Utvidelser som i den senere Tid er foretat.

Nyt tidsmæssig Frørenseri. Kun 10 Øre pr. Kg. Frø uanset om der er meget eller litet i Hamsen.

Frørensens. 15 Øve pr. Sæk.

Møllen er forbedret og har blandt andet **Korntørke** av nyeste Konstruktion.

Tømmer mottas til Skjæring. I **Høvleriet** er indsat Kløvsag og Kantsag.

Billige Priser.

Annonse fra 1916.

Tegning etter fotografi fra 1910 av området ved Sandsfossen. Bygningen midt på bildet er Bjølseths verksted. Tegningen er laget av Reidar Tangen.

Fra Sandsfossen under flommen i 1916. Bygningene til høyre er Sandsfos Bruk, og bygningen til venstre er Bjølseths verksted.

levere 15 kW til Hans Holth og det samme til Markus Sand for ei årlig avgift på 2.700 kroner.

Det var også ei smie på Sand-sida av elva, omtrent der som utescena står i dag. Der var Olaf Hesbråten smed og hovslager en periode.

Den 19. oktober 1948 brant Sandsfoss Bruk ned til grunnen. Slokningsarbeidet var forgyeves. I årene som fulgte framkom planer om gjenoppbygging, men på midten av 1950-tallet minsket interessen. Eiere var søstrene Astrid og Aasta Linner, døtrene til Theodor Linner.

Bjølseths smie og verksted

Børsemaker Bernhard Bjølseth fra Elverum bygde smie rett sør for Sandsdammen i 1907, og et par år senere satte han opp et verksted nær fossen. Bjølseth hadde gått i lære i Kristiania, i et børsemakerverksted der. Siden dro han til våpenfabrikken på Kongsberg,

men havnet av forskjellige grunner i Nord-Odal. Bjølseth ble betegnet som en tusenkunstner og en hedersmann.

Verkstedet sto på stolper, rett ved fossen, og her var mange maskiner – dreiebenker, boremaskiner og slipeverktøy, selv om fila var den viktigste redskapen. Drivkraften fikk verkstedet fra møllebruket. Det var turbiner eller vannhjul, og en stålwire over dammen dreiv hjula rundt. Gjennom verkstedet gikk en lang aksling, og på den var det reimskiver.

Her ble det laget det meste: børser, økser, hestesko, låser, jernband til vognhjul og stolpeklør. Alt mekanisk tok Bjølseth seg av. Etter hvert som bilene gjorde sitt inntog, hjalp han de fortvilte eierne med å reparere de sundslitte motorene. Amund Sandberg begynte i verkstedet som 14-åring, og han sluttet her i 1921 og begynte for seg sjøl. I verkstedet arbeidet også Hans Stenerud, Søren Stensrud og Olai Lømo.

Utsikt mot Sand omkring 1920. Sandsfos Bruk i forgrunnen ved dammen.

Bjølseth la ned verkstedet omkring 1925 på grunn av sykdom. Han fikk tuberkulose og døde på Syningom Tuberkolosehjem i 1936.

Hellig Treenigheds Kaaberværk

Omkring 1720 ble et kobberverk anlagt ved Sandsfossen. Det lå på Sand-sida av elva og bar det prangende navnet Hellig Treenigheds Kaaberverk. Det omtales også som Det Oudalske Kobberværk eller Sand Kobberværk. I 1784 skriver sogneprest Peter S. Bang følgende om verket som da var nedlagt: «... man ser endnu Masovnen og andre Levninger af Værkets Bygninger mellom to store Søer ved et sterkt Vand-fald».

Hovedgrunnen til at det ble anlagt et kobberverk her, var oppdagelsen av et par kobberkisganger nord for Toner i Mo. Eierne av Odals Jernværk, Claus Stenkuhl, fikk i 1709 retten til å utnytte funnene. Han valgte å anlegge ei

smeltehytte her på prestegårdens grunn ved Sandsfossen. Brukeren av Nedre Sand, Tjøstel Person, ble pålagt å flytte fra garden. Han motsatte seg dette, men det kom åpenbart til en løsning ved at Tjøstel fikk beholde en del av garden, og partisipantene (eierne av verket) fikk retten over området ved åa.

Det var drift her i to perioder, med to selskaper. Første driftsperiode var fra 1722 til slutten av 1720-årene, mens andre var fra 1742 til 1759. Verket ble definitivt nedlagt i 1761 fordi «Arbeidet kunde ikke lønne Umagen».

Verkets bygninger

Allerede i 1720 begynte eierne av det planlagte kobberverket å bygge ny dam og ny sag for å få saget «fornødne Bord til det samme Værks oppbyggelse». Verkets sentrale bygning, smeltehytta med masovnen, lå trolig i området mellom Sand bru (gamlebrua) og utescena, da

Sandsfos Bruk i 1938.

her finnes ganske mye slagg. Blåselbelgen til ovnen ble drevet av et vasshjul. Av andre bygninger kan nevnes kullhus, matrialhus, smie, kontorbygning, arbeiderbrakke og staller. Vi tror at de som hadde høgere stillinger, bodde på Nedre Sand. I 1724 ble alle verkets anlegg taksert til 1065 riksdaler og 67 skilling.

Verkets gruver

De to første gravene til verket var Storgruva og Antonetta (egentlig Segen Gottes og Gottes Gabe) i Fjell. Senere drev verket Langåsen gruve i Hof, hvor malmen også inneholdt små mengder sølv. Fra 1742 hører vi om Søndre og Nordre Åsgruve ved Rud i Mo. Verket drev også tidlig to gruver i Eidsvoll, i det området som nå kalles Gullverket. I den ene gruva, Gullkisgruva, ble det funnet gull i 1758, og dermed tok staten over driften av denne.

Ansatte ved kobberverket

Antall ansatte ved verket varierte fra år til annet. Det ble startet optimistisk med 12–15 mann ved selve verket, og i tillegg arbeidet flere ved gravene. Etter hvert arbeidet noen både ved verket på Sand og ved gravene.

Høyere stillinger ved verket var direktør, inspektør, bokholder, bergskriver og hyttekontrollør. Av arbeidere nevnes berggesell, ertzscheider, smed og malmbyrter. Leonard Christian Borchgrevink var bergskriver ved kobberverket fra 1723 og i noen få år. Senere ble han overstiger på Røros og i 1737 direktør på samme sted.

I dag finnes få rester etter verket. I jorda langs åa finnes mye slagg, og omkring 1900 var det en viss skjerpe-

aktivitet i slagghaugene, og det ble funnet både kobberkis og sølv.

For en del år siden ble det på garden Hee i Sand funnet en protokoll fra verket fra 1723. Brynjulf Danielsen fikk skrevet ned noe av innholdet. Dessverre ble protokollen lånt bort, og ingen har sett den siden. (Kanskje noen av leserne har noen spor?)

Fløting

Fløting gjennom Sandsdammen har foregått i minst 300 år. Vi hører i beretningen om kobberverket fra 1723 at det var lenser i elva ovenfor dammen, og det var også lenser i Råsen, festet både på Soløstsida og på østsida på Nedre Sands grunn.

Eierne av de store skogene i nord, bl.a. i Romedal, hadde behov for å få fraktet tømmeret til sine kjøpere, og da ble en del sendt gjennom Rasenvassdraget, Råsen og Storsjøen til Glomma. Fløtingen den gang var ikke organisert på samme måte som i «storhetstida» senere.

Etter at sagbruksprivilegiene ble innført i 1688 var det sagbrukseierne/tømmerhandlerne som drev fløting i Glommavassdraget med en fløterhusbond i hver tverrelv. Fra 1860 ble fløtingen organisert med tverrelvforeninger som var tilsluttet Glomma Fellesfløtingsforening.

Tverrelvene i dette vassdraget var Trautåa, Løsetåa og Mørkåa, mens Haugsåa hørte til hovedvassdraget. Organisert fløting er dokumentert fra 1869.

Sandsdammen

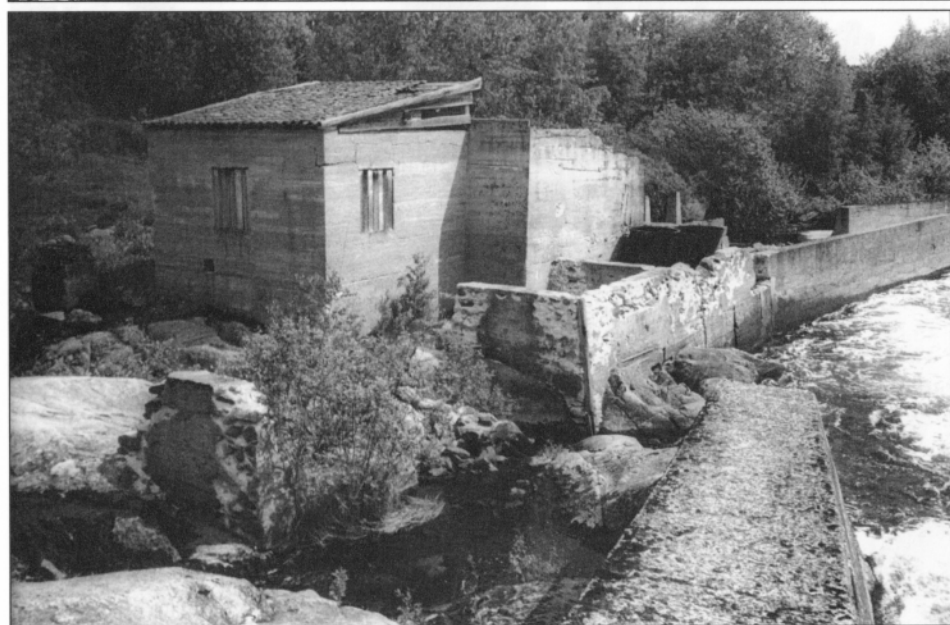
Dam/demning var det ved fossen tidlig, allerede på slutten av 1600-tallet.

Fra den siste fløting gjennom Sandsdammen i 1969. Fløterne på dammen er Arnold Breibyhaugen og Arne Hesbråten.

Bildet under: Henrik Tronbøl med sønnen Henrik (3) på armen ser de siste stukkene passere gjennom dammen.

I 1971 er bare ruiner igjen etter industrivirksomheten ved Sandsdammen.

Vi hører at kobberverket bygde ny dam i 1720, og den siste dammen var fra omkring 1880. Den ble fjernet da ny bru ble bygd over Sandsfossen i 1978. Dammen hadde seks luker, i tillegg var det egen luke til Sandsfoss Bruk. Skådammene som står igjen, ble bygd i 1915 og 1930, den mot nord ble bygd først. Det ble bygd et «golv» i fossen, kalt sluse i fløtermiljøet, som tømmeret gikk over. Den siste slusa her var støpt og gikk fra skådam til skådam. Like ved gamlebrua finnes en støpt trekant som skulle medvirke til at stokkene snudde i riktig retning, noe som ikke alltid skjedde.

Når det ble fløtet gjennom Sanddammen, var det alltid mye folk som så på. I timevis kunne enkelte lytte til fløterspråket og stirre på fløterne og på stokkene som kastet seg nedover. De kom på tvers og på langs, og innimellom sto enkelte loddrett inntil de alle måtte under brua. Det var fire til seks fløtere på dammen. Enkelte år kom mye tømmer, et år ble 54.000 m³ sendt gjennom dammen. Fløterne holdt til på Sandsødden, for her var det «fleitarstuggu».

Men i 1969 var fløtingens æra over. Sigurd Hoel opplevde som smågutt fløtingen, og han uttrykker seg slik i en tale som godt voksen: «Jeg drømte om å bli tømmerfløter. Vårkveldene der, når tømmeret gikk i fossen og tømmerfløterne spredte seg langs elven – det var kvelder det. Lyden, når fløterhaken med et lite mett smell slo inn i en tømmerstokk som ikke ville gå der den skulle – det var lyd det. Når fløterne løp fra stokk til stokk utover i elven, og hoppet videre nettopp når stokken snudde seg rundt og ville vippe dem i elven – det var kunst det».

Kilder:

- Birger Kirkeby: *Nord-Odal Bygdebok 1*, 1995
Brynjulf Danielsen: «Hellig Trefoldigheds Kaaberverk i Oudalen – 1723»
Peder S. Bang: «Beskrivelse over Oudalens prestegjeld, 1784», *Budstikken 1825*
Odd Magne Syversen: «Romedal Allmenning», bind 1, 1992
Amund Helland: «Topografisk-statistisk beskrivelse over Hedemarkens Amt», 1902
Liv Breiby Jensen: «Tømmerfløting fra Sandsdammen til Hanør», (*Jul i Nord-Odal*) 1994
Folketellingene for 1801, 1865 og 1900
Diverse avisartikler

Fiske med vø i Storsjøen

Så lenge det har bodd folk i Nord-Odal, har Storsjøen vært som et spiskammers. Storsjøen er svært fiskerik og huser 17 – 18 fiskearter. De viktigste matfiskene er gjedde, abbor, sik, blågjel (krøkle), brasme og lake. I litteraturen står det at det også skal være lagesild i Storsjøen, men det er ikke riktig. Det er isteden snakk om en liten sik. Disse fiskeartene ble fisket med garn, "risju" (ruse laget av garn), "kupe" (ruse laget av kyllingnetting) og vø, som er ei landnot. I tillegg ble det sjølsagt fisket med krokredskaper.

Ei vø er som sagt ei landnot. Den er i og for seg ikke noe enestående for fisket i Storsjøen, men har vært brukt i mange sjøer på Østlandet, f. eks. på Sølensjøen i Rendalen og i Mjøsa. Vø fisker først og fremst etter fisk som går i stim, og det skjer ofte i gytetida. De enkelte fiskeartene hadde derfor sin særskilte fisketid. Blågjæla gyter når isen går om våren, da går den i stim. Likeledes er fisketida etter gjedde og brasme om våren når de gyter. Siken, derimot, gyter seinhøstes, og sikfisking foregikk derfor like før isen la seg på Storsjøen. Fiskefangsten ble delt i tre lotter; en til han som åtte vøa, en til grunneieren dvs husbonden og en til fiskerne.

For å få vite mest mulig om vøa og vøfisking, samlet vi oss hos Leif Johnsrud, som i hele sitt liv har vært ivrig

fisker. Sammen med han var Bjørn Haugen og Kjell Haugen som er oppdradd med fisking fra barnsbein av.

Fisking med vø foregikk så lenge sjøen var isfri. Rundt Storsjøen var det flere som laget vøer. En av de ivrigste var utvilsomt Brede R. Haugen fra Trøbråten. Det fortelles at han satt og bandt garn i alle fristunder. En av dem som fortsatt har vø er Leif Johnsrud. For noen år siden laget han seg ei lita vø, om lag halv størrelse av ei vanlig vø. Også Bjørn Haugen har ei vø som fortsatt er i bruk. Disse karene har i alle år vært en ivrig fiskere

Men hva er ei vø?

Ei vø er ei landnot som består av to sidegarn ("armer") som ender i en pose som kalles "kalven". Vøa blir rodd ut fra land og satt ut i en stor bue i vatnet (se figuren på side 18). De to armene ender i hver sin runde gjenstand som kalles "jeina". Den ser ut som et rundt hjul og er laget av bruse (einer). Øverst og nederst på garnet finnes henholdsvis "øvertelna" og "botntelna". For at armene skal stå rett i vatnet, er det festet en rad med "fløtt" på øvertelna. De er laget av enten bark eller kork og gjør at øvertelna flyter. På botntelna sitter en rad med søkker laget av kuhorn eller bukkehorn. De er festet med ganske tette, jamne mellomrom slik at botntelna følger sjøbotnen best mulig. Disse horna ble ofte fylt med stein slik at armene står rett i vatnet. Den sma-

leste enden på hornet vender mot land for at garnet skal gli fint langs sjøbotnen når vøa blir dradd slik at ikke fisken slipper under. Dette kan en regulere ved å justere lengden og stramning på undertelna og øvertelna. Det hevdes at undertelna må være ca 25 % lenger enn øvertelna. Dette fører også til at maskestørrelsen må veksle fra øvertelna til undertelna. Armene skal stenge fisken inne, men skal ikke fange fisk i garnet. Derfor er maskevidden vanligvis liten.

Høgda på armene er størst, om lag seks meter, ytters ved brøset, der armene er festet til kalven. Lenger inn smalner høgda av, og inne ved geina er høgda ca 1,5 meter. Lengda på armene kan veksle, men er vanligvis ca 40 meter.

I enden på armene er det festet et grovt tau laget av gras. Det bør være

grastau, for de trekker lite vatn og flyter. I andre strøk av Østlandet ble det brukt tau laget av tre. Disse skulle være velegnet fordi de var lette og fløt godt. I tauene er det festet tre klumper på hver side. "Gangklumpen" sitter ytterst på hver side. Det kan være en stor korkbit eller lignende. De hjelper til så drainga i de to tauene kan bli så jamn som mulig. Overgangen mellom armene og kalven kalles "brøstet". Der sitter "kråka" som er en trekrok. Den flyter og viser hvor "kalven" hele tida befinner seg.

Å fiske med vø

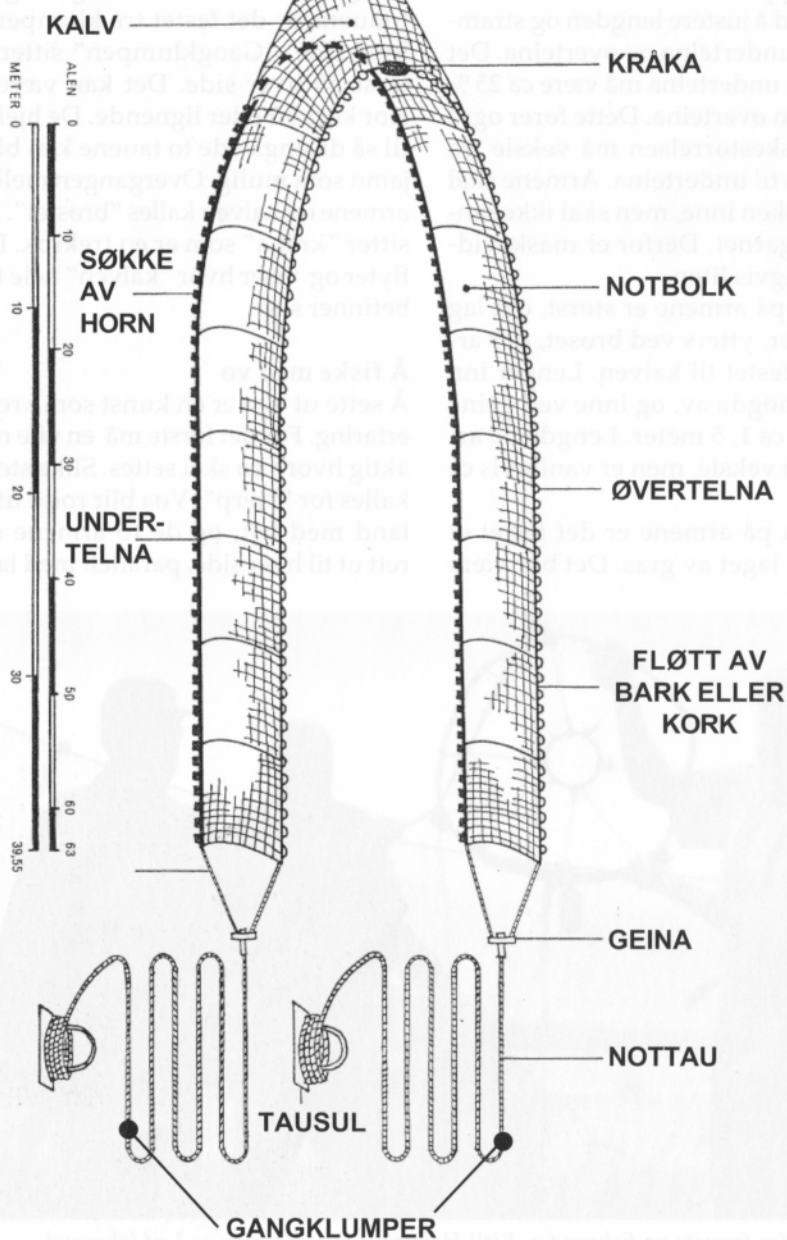
Å sette ut vøa er en kunst som krever erfaring. For det første må en vite nøyaktig hvor vøa skal settes. Slike steder kalles for "værp". Vøa blir rodd ut fra land med båt, og de to armene står rett ut til hver side, parallelt med land,

Tre av bygdas fremste vø-fiskere: f.v. Kjell Haugen, Bjørn Haugen og Leif Johnsrud.

Prinsippskisse for vø

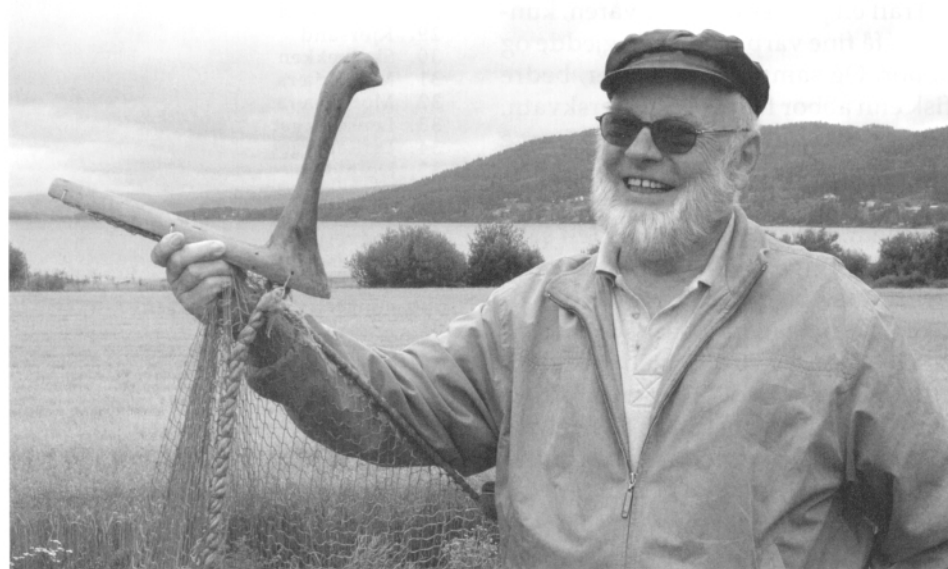
Endret etter Jørgensen 1987

Leif Johsrud (t.v.) og Bjørn Haugen med «tausulen».

Artikkelforfatteren med «kråka».

med kalven i midten. Tauene står mot land i en stump vinkel slik at avstanden mellom endene på de to tauene blir om lag 120 meter. De to tauene er hver seg 80 – 100 meter lange. Etter hvert som kråka nærmer seg land, nærmer de som drar i tauene, seg hverandre, og kalven løftes gjerne opp i båten.

De første draga med vøa om våren forgikk etter blågjæl (krøkle) akkurat da isen gikk om våren. Blågjæl er en liten fisk av laksefamilien som bare er ca 15 cm lang. Den har ei blå stripe langs sida, derfra kommer navnet "blågjæl" (uttales med tjukk l.). Når isen går om våren, gyter blågjæla og kommer i store stimer inn mot land. Fisket etter blågjæl foregår med en kalv med liten maskevidde. Blågjæl har en karakteristisk lukt som ikke alle liker. Den ble brukt både som folkemat og som dyrefor. Det mest kjente matretten er "blågjælspannekake".

Traff en på riktig utover våren, kunne en få fine varp med både gjedde og abbor. Og samme hva du sier, bedre fisk enn abbor finnes ikke i ferskvatn. Mange meiner at gjedda har så mye bein at den er uetanes. Lærer en seg hvor beina sitter, er ikke dette noe problem. I Frankrike og for den saks skyld i Sverige, regnes gjedda som en delikatesse. Seinhøstes, i leikertida til siken, ble det tatt mye sik både med vø og med garn. Siken ble enten spist fersk eller ble salta ned i tønner og brukt som vintermat. Det finnes to slags sik i Storsjøen. Det er den såkalte grunn-siken som kan bli ganske stor.

Dessuten har vi en småvokst sik som i bøkene blir omtalt som lagsild, men det er altså feil.

Vø-værp i Storsjøen

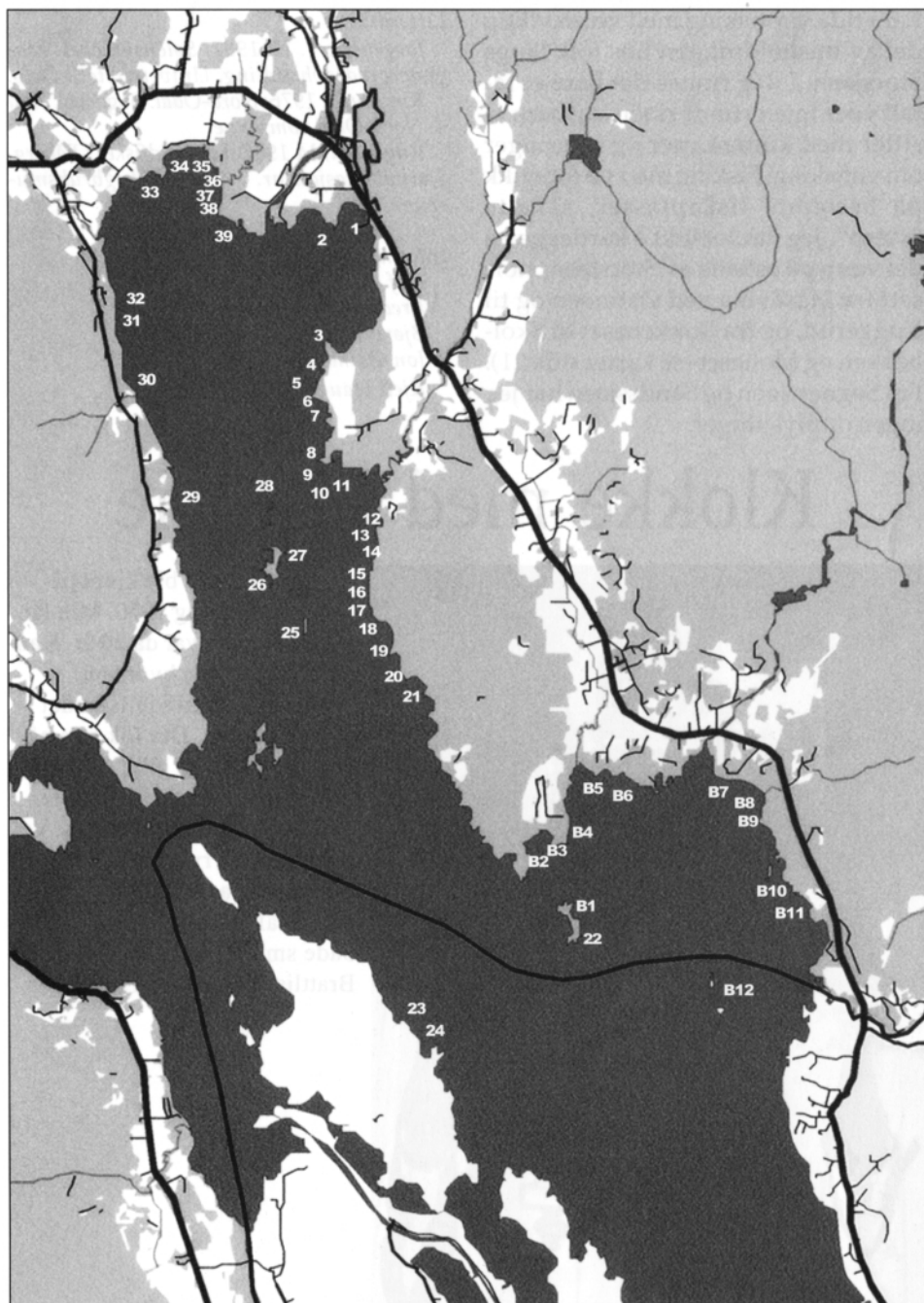
Fra Kjørsand til Ramsholmen
Opplysninger fra Bjørn Haugen, Leif
Johnsrud og Kjell Haugen.

1. Måsåvika
2. Tittneset
3. Nørstneset
4. Badestranda
5. Jutulværpet
6. Skiftstein, vest
7. Skiftstein, sør
8. Sinstneset, vest
9. Sinstneset, sør
10. Sinstneset, øst
11. Snippvika
12. Trøtajet
13. Jonsværpet
14. Kluva
15. Sjuværpnabben
16. Sikkella
17. Sjuværpa
18. Blågjælværpa
19. Breifetta
20. Stuggubråttnabben
21. Engvika, nord
22. Ramsholmen
23. Djupneset
24. Djupneset
25. Veslesvarten (fem verp, tre på vestsida og to på østsida.
26. Svartholmen, sør.
27. Svartholmen, øst.
28. Storskjæret
29. Kjørsand
30. Skolbekken
31. Mortskjæra
32. Mortskjæra
33. Lenseberget
34. Lenseberget
35. Delpvika
36. Lauvnesnabben
37. Grisverpet
38. Sagverpet
39. Moneset

Fra Ramsholmen til Bratten

Opplysninger fra Brede Larsen.

- B1. Ramsholmen
- B2. Ramsvik
- B3. Ramsvik
- B4. Blågar'n
- B5. Sørkegapet
- B6. Koieværpet
- B7. Sandvikaura
- B8. Bjønnhøgget
- B9. Sandviklandet
- B10. Nordstrand
- B11. Kuggerudshamna
- B12. Bratten

Vøværp i Storsjøen. Se liste side 20.

Før i tida var fising med vø en viktig del av husholdningen hos folk langs Storsjøen. I dag finnes det bare et fåtall vøer igjen rundt sjøen, og bare få sitter med kunnskaper og erfaringer om vøfising. Fising med vø foregikk på bestemte fiskeplasser, såkalte "værp". Jeg har forsøkt å kartlegge en del værper på østsida av Storsjøen, stort sett fra Måsåvika ved Østmoen og til Kuggerud, og fra Bukkeneset til Skolbekken og Moneset (se kartet side 21). Fra Søgnessjøen og Sandssjøen har jeg ingen opplysninger.

Litteratur:

Jørgensen, J. H. 1987: *Sølen sjøfisket. Magistergradsavhandling. Universitetet i Oslo.*
Kirkeby, B. 1976: *Nord-Odal. Bygdebok bind 4. Nord-Odal kommune.*

Rugsveen, M. 1985: *Lågåsildfisket i Fåberg. Særpublikasjon nr. 7. Norsk Skogbruksmuseum.*

Informanter:

Leif Johnsrud, Gardvik
Brede Larsen, Austvatn
Bjørn Haugen, Knapper
Jon Østmoen, Gardvik
Kjell Haugen, Knapper

Klokke med historie

– Denne klokka ble kjøpt på Skarnes omkring 1910. Min far, Jacob Bratlie, var da 20 år. Han gikk fra Brattlia hvor han bodde og ned til Fjellslandet ved Storsjøen. Der tok han på seg skøyte og gikk over sjøen til Skarnes. Han kjøpte klokka og returnerte samme vei med klokka i ryggsekken. Skøyte hadde han laget selv, både stål og treverk. Det var både smie og snekkerverksted i Brattlia, forteller Jon Bratlie.

Det er stille i huset

Av Hans Ludvig Fredheim

Det er stille i huset
når onga har lagt sæ,
og klokka er gått over ti.
Je sitter og tenkjer
-ler tanken få drive
sin egen filosofi.

Je drømmer om ting
som var borte i søktna,
om alt det som har vørti **da**,
om ting som je borde
og kunne og ville
mæn som aldri det vart noe ta.

Je tenkjer på mie
som er bære tanker
og som itte betir noe læll.
Je tenkjer på livet
som sakte glir frå en,
og hå som je bruker det tæll.

Je tenkjer at var det
slik livet mett vart.
Je strævar og driver med mett.
Det er itte lengi
vi er her på jorda,
- og du driver sikkert med dett.

Je drømmer tællbarsatt
tæll da je var liten,
tæll daer som aldri kom att.
Je sitter her stille
og kjenner mæ sliten
og kvæl har snart vørti natt.

Så sløkker jeg liset
og ser inntæll onga
og hvisker i halvmørkret: Vi.
Mæn snart er dum vaksne,
og je blir aleine
når klokka er gått over ti.

Egil Jernberg om sitt pendlerliv

Denne artikkelen sto på trykk i «Vi Menn» i 1982.

Egil Jernberg har pendlet halve livet. I dag er han 45. Han regner med å måtte pendle fram til pensjonsalderen. I helgen drar han hjem til familien i Nord-Odal. Grytidlig mandag morgen setter han igjen kurs for Oslo og byggeplassen. For ham er dette en naturlig måte å leve på.

- Jeg vil tjene pengene på å arbeide. Stemplepenger er ikke å stå etter, sier han.

Ytterdøren er ulåst. Innenfor er det mistenkelig stille, og ikke et menneske å se. På veggen henger et oppslag over hvem som bor her. Mannen jeg skal besøke bor på brakke 10. Jeg våger meg innover den lange, dystre gangen med dører på begge sider. Kaster et blick inn av en dør som står oppe. En mann med bar overkropp holder på å barbere seg. Jeg skynder meg skamfull videre, føler meg som en kikker. Dette er tross alt karenes hjem. Jeg finner dør nr. 10, en liten lapp bekrefter at det er her Egil Jernberg bor. Men han er ikke hjemme.

Det viser seg at Jernberg er mannen på badet. Barberskummet revner i et stort glis. Øynene blinker av humor.

- Jasså, er det meg du ser etter? Jeg er snart ferdig, skal bare ta meg en dusj. Du kan jo vente i TV-rommet så lenge. Eller blir du med i dusjen?

Han glir naturlig inn i bildet av pendleren som besøker familien i helgen, og ellers ikke sier nei takk til et lite eventyr. Men stemmer bildet med virkeligheten?

Jeg velger TV-rommet, som er nakent og trist. Veggene er grå, linoleumen er gråbrun. Midt på den ene langveggen står TV-apparatet, ved siden av henger et oppslag om "Rengjøring av brakker". Langs den andre langveggen står to salongbord og en rad med lenestoler i forskjellige farger. Det er alt. Ikke en grønn plante, ingen bilder – ingen personlige småting som gir inntrykk av at her bor det mennesker. Rommet gir samme upersonlige følelse som ventehallen på en jernbanestasjon.

Brakke 10 består av en mini-entre med plass til et klesskap og en liten benk med kokeplate, og et soverom. Han har overlatt lenestolen til meg, selv sitter han på sengen.

Med øvede fingre ruller han seg en røyk. Såpe og vann har ikke klart å fjerne alle spor etter dagens arbeid, disse nevene tilhører en mann som fremdeles har en jobb å gå til. Men denne jobben befinner seg 12 mil fra hjemstedet. Og 45-åringen Egil Jernberg har pendlet halve livet. Hvordan holder han ut?

Av Tove Carlsen

De som vil ha arbeid må reise ut

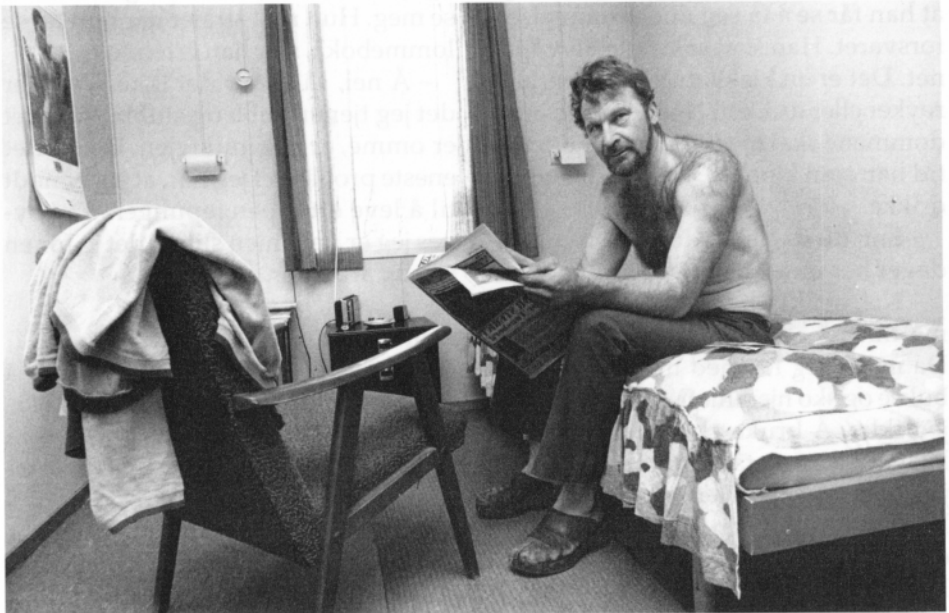
– Jeg synes det er et fint liv. Jeg er ikke vant til noe annet, vet du. Jeg begynte å pendle da jeg var 22 – fikk jobb på et metallstøperi oppe ved Kampen kirke og bodde på hybel hos greie, alminnelige mennesker på Oppsal. Men etter 17 – 18 år gikk jeg lei. Da hadde jeg fått nok av møkk og varme. Særlig var det ille om sommeren. Nei, da liker jeg bedre denne lagerjobben hos Furuholmen. Her kan jeg veksle på å være ute og inne.

Skogen boligfelt ligger vakkert til, med utsikt over Bogstadvannet og åsene bak. Veien slutter her. Over åskammen bak de uferdige boligblokkene rager ovarennet på Holmenkollbakken i været. Etter endt arbeidsdag er det ikke mye liv på et byggefelt.

– Så for deg er dette en naturlig måte å leve på?

– Jeg har jo aldri gjort noe annet, sier Jernberg. – Det vil si, jeg arbeidet hjemme et år - i 79. Fra januar og fram til jul jobbet jeg som snekker sammen med onkelen til kona. Da hadde vi ikke mer å gjøre, og jeg gikk arbeidsledig i seks uker. Heldigvis var det under olympiaden, så jeg ble sittende foran TV. Ellers hadde det blitt kjedelig. Om vinteren er det ikke stort å ta seg til i huset heller. Nei, så sant jeg har arbeid, foretrekker jeg det. Jeg vil tjene pengene på å arbeide. Stemplepenger er ikke noe å stå etter. Jeg vil heller jobbe her inne i Oslo enn å ha en jobb hjemme som kanskje varer til jul, og så være nødt til å gå arbeidsledig hele våren.

Hjemme er Nord-Odal, der han er født og oppvokst. I 1972 bygde familien hus, og når han er hjemme i helgen liker han å ha noe å henge fingrene i.

Egil Jernberg på brakka.

Det er alltid et eller annet som skal vedlikeholdes; han klipper plenen og sørger for vinterforsyning av ved. Bygda har ca. 5.000 innbyggere, men ikke mange arbeidsplasser. De som vil ha arbeid, må finne det andre steder. Jernberg tror det kan dreie seg om 700 – 800. En av dem er sønnen Trond. Han er 20 år.

Ikke avholdsmann

– Hvordan reagerer en ung gutt på at han kanskje må fortsette å pendle hele sitt liv?

– Det tror jeg ikke han reagerer noe på, sier Jernberg. – Det bare er slik. Hvis han ikke får seg noe arbeid hjemme, må han nok finne seg i det. Det er bare biler og motorer som står i hodet på ham. Han gikk på yrkesskolen i Kongsvinger, men den gang var det ikke noen billinje, så han valgte sveise- og konstruksjonslinja. Jeg har sagt at han får se å få seg noe utdanning i forsvaret. Han skal snart ut i Flyvåpenet. Det er en kjekk gutt. Han verken røyker eller drikker. Når de andre ungdommene skal hjem fra fest, er det alltid han som kjører. Det er bedre enn å drikke.

– Enn du da, lever du herrens glade dager her inne i byen?

– Nei, og ikke har jeg klær til å komme inn på restauranter med, heller. Da måtte jeg ha med meg jakke, finbukse og sko hjemmefra, og det gidder jeg ikke. Å bruke opp hundrevis av kroner på en restaurantkveld, det har jeg ikke råd til. Men jeg er ikke avholdsmann, det hender jeg tar en liten en når jeg kommer hjem. Eller på fest. Men jeg tar aldri mer enn at jeg greier å gå sjøl. Jeg har kontroll. Da jeg var

yngre kunne det nok hende at jeg ble full, at jeg fikk i meg mer enn jeg tålte. Men fysj, det var vondt.

Ti over ett hver fredag setter han nesens hjemover mot Odalen. Til kona Asfrid, også kalt Vesla, og datteren Anne Kathrine på 15, som går i 8. klasse på ungdomsskolen. Han kommer hjem til blåst hus, dekket bord og rent tøy. Den dagen har han ikke engang tid til å dusje etter at han er ferdig på jobben, han bare vasker seg. Det haster med å komme hjem.

– Jeg blir tatt imot med åpne armer, sier han leende.

– Asfrid visste hva hun gikk til da hun giftet seg med meg. Hun er vant til at jeg kommer hjem fredag og reiser igjen mandag morgen. Det er bedre det enn å gå og se på hverandre hele uka. Det blir som å være nygift hver helg! Og selv om vi har vært gift i noen og tjue år, er hun fortsatt glad over å se meg. Hun rent stråler når hun får se lommeboka, sier han ertende.

– Å nei, så ille er det ikke. Vi deler det jeg tjener, rubb og stubb. Når året er omme, er det null igjen. Det er det eneste problemet jeg har, at jeg er nødt til å leve etter pengepungen. Det synes jeg er fælt, men slik er det jo for en vanlig arbeider.

Avhengig av bil

Kona Asfrid går hjemme. Foruten å stelle sitt eget hus gjør hun rent hos Egils foreldre. Av og til jobber hun som vikar på aldershjemmet. Om sommeren pusler hun i hagen, hun er glad i blomster. Mannen sin har hun hjemme fra fredag ettermiddag til grytidlig mandag morgen. Da må han opp ved firetiden.

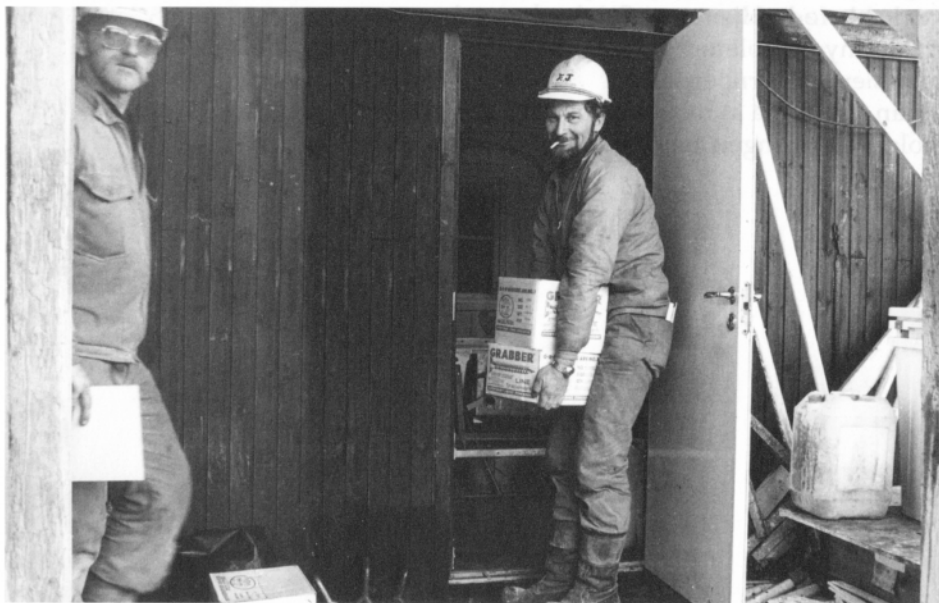
– Er det ikke bedre å reise søndag kveld?

– Å nei, jeg vil være hjemme så lenge som mulig. Men om vinteren er det hardt. Da må jeg være på jobben senest et kvarter over seks. Jeg har ansvaret med å få i gang steamkjelen. Før karene kan begynne å støpe, må all is og snø bort. Så jeg er avhengig av å ha bil. Derfor er det bittert ikke å kunne trekke fra reiseutgiftene på selvangivelsen. Ligningskontoret godtar bare fradrag av billigste reisemåte, nemlig buss. Men da rekker jeg ikke jobben. Og jeg kan jo ikke bli stående på Østbanen hele uka heller. Det er langt derfra og hit opp. Jeg føler det ekstra urettferdig fordi andre som jobber her, karer fra Gjøvik og Dokka, får dekket reiseutgiftene etter kilometeren.

Det er dyrt nok som det er å ha bil.

Ellers i uka står han opp ved halv seks-tiden. Arbeidsdagen starter ti på syv og varer til fire, avbrutt av to spisepauser på 20 minutter. Da går han inn på brakka og tar seg litt mat.

– Jeg får med hjembakt brød, ferdiglaget middag og kokte poteter for nesten hele uka hjemmefra, resten handler jeg inn nede på Røa. Der er butikken oppe til sju. I dag hadde jeg kjøttkaker og stekte poteter til middag, det smakte godt. Jeg må sørge for maten sjøl. Men jeg slipper å vaske, det blir gjort rent her to ganger i uka. Det inngår i husleia på 40 kroner måneden. Og alt innbo følger brakka – møbler, kokeplate og kjøleskap. Jeg har det bra her, kan komme og gå som jeg vil, og legge meg når jeg vil.

Arbeidsdagen er i gang.

Godt forhold til ungene

– Du savner ikke kvinneselskap?

– Å det hender, men da får jeg jo reise hjem. Asfrid stoler på meg, hun har aldri spurt meg om noe. Hun tror vel at ingen andre vil ha meg, flirer han. Nei, det er best å holde seg i ro. Da er det bedre å ligge her på senga og glane i taket. Høre litt på radioen eller gå inn og se TV. Vi får inn Sverige også. Ellers hender det at jeg har litt ekstraarbeid om kvelden. Og en gang i uka besøker jeg tanta til kona.

– Og så røyker du...

– Ja, det blir et par pakker i uka. Her er ikke noe forbud mot å røyke på jobben. Jeg får kjøpt billig tobakk gjennom en svenske som jobber her. Anne Kathrine er så gærn på denne røykinga, kona røyker litt hun også. Så unge ne er kurert. Ellers er vi gode venner. Jeg har alltid hatt et godt forhold til ungene mine, selv om jeg har pendlet fra de ble født. Hjemme i Odalen har vi ikke mye problemer med ungdommen, sier Egil Jernberg stolt.

Han angrer på at han ikke tok real-skolen den gangen han hadde sjan-

sen til det. Læreren ville at han skulle fortsette, men han var lei hele skolen. Nå mener han at han er for gammel til å lære.

– Jeg kan jo så vidt skrive navnet mitt. Jeg skriver så sjelden, til dem hjemme ringer jeg. Jeg har glemt alt jeg har lært. Når du ikke bruker hodet, da blir du glemsk.

– Hva er den helt store drømmen?

– Å ha mye penger. Da kunne jeg kjøpe alt jeg hadde lyst på. Med en vanlig lønn blir det ikke stort til overs. En jordomseiling kanskje. Eller en tur med hurtigruta. Jeg kunne også tenkt meg en tur til helsegrottene i Jugoslavia, jeg er plaget av isjias og er stiv i alle lemmer. Jeg får sette min lit til VG.

– Hvor lenge har du tenkt å fortsette å pendle?

– Ja, er ikke pensjonsalderen 67 da? spør Egil Jernberg med glimt i øyet. Foran ham ligger nye 22 år som pendler ...

*Egil Jernberg døde i 2003,
65 år gammel.*

«...at miste sin Hals»

«...for først etter fem hogg og derpå følgende saging med øksa, mens bøddelknekten holdt i håret, klarte den gamle skarpretteren å skille hodet fra kroppen».

Omtrent slik foregikk det på henrettelses-plassen sør for Sagstua i 1833. De fleste har vel hørt historien om Kristian Halvorsen og Karen Pedersdatter. Sæterjenta ble gravid med tjenestegutten i prestegården, som etter det tok livet av henne nedenfor Sandsetra. Kristian ble dømt for dette, og ved Høyesterettsdom av 16. februar 1833 blir det bla. nedtegnet dette: «...tilfundne Straf af at miste sin Hals og hans Hoved fæstes paa en stage befales fullbyrdet uden naadig Formildelse».

En henrettelse var selvfølgelig sjelden, så det må betegnes som en stor begivenhet blant alle deler av befolkningen – både i byene og på landsbygda.

Henrettelsdagen, tirsdag 19. september 1833, var et tusentalls mennesker samlet, tilreisende og bygdas egne folk. Soldatvakter fra Romerike Musketerkorps hadde stillt opp ved retterstedet. Like ved skafottet var graven tatt opp, og staken for hodet litt lenger sør, alt var tilrettelagt for en grusom formiddag.

Dagen opprant med en fin sol over det gulgrønne landskapet. Kristian kom gående fra Stein, der han hadde tilbragt sin siste natt. Med Henrik Wergeland ved sin side så alle at de nærmet seg retterstedet. En del skuelystne

kom etter dem i et følge tilslutt. Stemningen da Kristian kom fram var helt spesiell med lavmælt snakk. En anelse høytid lå i lufta. Men mange øyne var nok rettet på morderen og de to mørkkledde og fillete karene som hadde kommet kjørende med hest og kjerre litt før. De var ikke så opptatt av situasjonen de var i, dette hadde de vært med på før. Det var bøddelen og bøddelknekten fra Christiana.

Kristian var en kjekk ung mann, noe en ikke kunne si om de to som skulle utføre denne grusomme handlingen.

Bøddelen var en krokete tynn mann midt i 70 årene, med mørke slitte klær, tydelig alkohollisert, og med øyne som nesten var borte i det furete ansiktet. Han var vaklende i gangen, og et ytre vesen som virket helt uinteressert i det han hadde kommet for. Med ham var bøddelknekten, bøddelens hjelper, også kalt nattmannen eller rakkaren. Han var større i kroppen, men like, om ikke verre tyngt av alkoholens herjinger igjennom årene. Knekten var litt yngre, men det spilte ingen rolle, disse to var et grusomt og avskyelig syn når en visste hva de skulle utføre. Her var ikke rom for vanlig folkeskikk eller følelse. De hadde kun én ting fore, å avrette Kristian og sette hodet på en stake. Deretter skulle de drikke medbragt brennevin, en helt vanlig skikk etter henrettelser, og så skulle de reise tilbake til byen.

Hvem var disse to? Bøddelen var August Anton Lædel, bare navnet var uhyggelig. Han var tredje generasjon bøddel i familien. Knekten var Ole

Guldbrandsen. Begge var fra Christiania.

Som vi hørte, hadde Lædel store problemer da Kristian ble halshugget. Han leste Fadervår høyt og tydelig etter at han knelte ved skafottet, og etter fem hugg og saging med øksen var hodet skillt fra kroppen. Signekjerringer samlet blod fra den avdøde; det skulle ha en helbredende virkning. Folk gråt og var meget opprørte over det de var vitne til. Dette fikk Henrik Wergeland til å reagere og skrike med harmfull røst:

«Dette skal bli siste gang dere skal få lov til å fullbyrde en dom!».

Wergelands ord gikk faktisk i oppfyllelse – det ble ikke flere hennrettelser på disse bødlene.

I slutten av samme måneden i 1833 ankom de Drammen for en kakstryking (offentlig pisking). Koleraen var kommet dit, og ved piskingen var en stor menneskemengde samlet på torget. Smittespredningen var stor, så etter endt «arbeid» for Lædel og Guldbrandsen dro de raskt tilbake til hovedstaden med kolerasmitten med på turen.

Ole Guldbrandsen bodde på Ener-

haugen sammen med sin mye eldre kone Anna. Boligen delte de med flere familier, tilsammen ni personer på to rom.

Ole kom hjem dit, sterkt beruset og voldelig etter «utført oppdrag». Med seg brakte han koleraen hjem til alle i huset. Fire dager senere døde han. Alle rundt var smittet, og som ild i tørt gras spredte sykdommen seg videre i hovedstaden. Lædel var ikke smittet, men ble svært sjuk etter denne turen. Fire år senere døde han ensom og utstøtt i sitt usle hjem nederst på Enerhaugen i Christiania.

Slik endte livet for disse to – bøddele og hans knekt, to mennesker på samfunnets laveste post. En må huske på at det var svært få som hadde noen kontakt med disse to «nattmennene» eller deres familie. Hvis en kone av en bøddel eller knekt skulle føde, ville ingen jordmor ta i mot barnet. Det var stor skam og urent å ta i mot bøddelens barn.

Kristian Halvorsen var den siste som ble halshugget i Nord-Odal, og den siste henrettelsen i landet ellers fant sted i 1876.

Det norske Kompaniet for Pelsdyravl

Det norske Kompaniet for Pelsdyravl, eller revefarmen som vi sa til daglig, var en gang en betydelig arbeidsplass i Nord-Odal. Den lå i Austvatn, i området på Sandvik hvor IBM nå har ferie- og kurscenter, men som den gang også var lensmannsgård. Nils Nereng var disponent for revefarmen i tillegg til å være lærer ved Austvatn skole, mens det var ganske mange som til daglig var opptatt med fôring og røkting. Forresten var det ikke bare rever på farmen, selv om sølvrev var den mest vesentlige arten. Mink, ilder, sølv-grevling og vaskebjørn var det også til sine tider, i tillegg til andre revearter som blårev og platinarev.

Betydelig arbeidsplass

Blant de mange som hadde sitt daglige virke på farmen, var Arnold Kristiansen. Han mener han begynte på farmen allerede som 15-åring – i 1930, og at det var ca. 2 år etter at virksomheten startet. Av de som var fulltidsbeskjeftiget i kortere eller lenger tid husker han ellers Oscar Sandberg som var bestyrer, Ole og Helmer Norheim, Johan Larsen, Harald Vestby, Ole Køien, Harald Norderud, Ole Lensbakken, Alfred Såheim, Torstein Sørлие, Leif Nikolaisen og Marius Bjerkerot (som kom fra Grue). Dessuten var det en del yngre som tok sin tørn av og til når det var som travlest. Oscar Sand-

berg overtok hele styringen etter at Nereng døde i 1951, men farmen var ikke i drift så lenge etter det. Den gang var det også noen mindre revefarmere flere andre steder i nærheten; blant annet hadde Arnold ca. 60 dyr hjemme. Disse var det for det meste hans far Olaf som stelte med. For øvrig var det en del samarbeid med revefarmen på Skansgården.

Store mengder fôr

Det var mye arbeid med fôret og fôringen. På en dag kunne de få opptil tre lastebillass á 3 tonn med fisk. Denne måtte fryses, og de hadde et stort fryseri hvor de så tok ut og kokte og malte fisken etter hvert som det var behov. Fisken ble dampkokt i tretønner og blandet med mel og melk til en deigaktig masse som egnet seg til fôringen. Melka ble kjøpt lokalt, da det var kuer nesten på alle større eller mindre gardar. Fryseriet lå i grisehuset, og hadde kjølevann fra sjøen. Det var mange fiskeslag som ble brukt til fôringen, men mye av det var sei. Det ble også hengt en del fisk til tork i "unnlåven" på et tilbygg som sto sør for den gjenstående tømmerlåven. Tørrfisk ble det også brukt en del av. Den kom i store bunter. Dessuten ble det brukt hestelakt og slakteavfall som kom fra alle steder hvor det var dyrehold. Hestene ble gjerne slaktet på farmen. Store mengder slakteavfall kom det også fra Oslo. Fisk fra Storsjøen var det mindre av, men

---

Av Knut Nygård

en gang hadde Olaf Kristiansen og Karsten Køien fått en kjempefangst på 300 kg. brasme som endte som revefôr.

Travel tid

Om høsten, fra september og ca. en måned framover, var det slakting og pelsing og dermed ekstra travelt. Det ble gjerne pelset over 1000 dyr hver høst. De som hver høst sto for selve pelsingen, var Olaf Kristiansen og Harald Norderud. Olaf hadde erfaring med dette fra tidligere, og var bare med i denne tiden av året. I pelsingen kom engelske oppkjøpere. De gikk i hvite frakker så lenge de var der. Etter pelsingen ble skinnene tørket før de ble levert. Det var mye arbeide med å flå og skrape bort fett før skinnene ble spikret på planker for å henge til tork.

Verdifulle avlsdyr

En god bestand av hanner og tisper

Fra venstre Arnold Kristiansen, Oskar Sandberg, en representant for eierne, sjefsrookter Bjørkerot, Helmer Nordheim og Harald Norderud.

som gjerne var forplantningsdyktige i 5 – 6 år, sørget for stadig fornyelse og tilvekst i farmen. Ilderen og minken formerte seg spesielt bra. Noen regnskapstall forteller mye om hvor stor verdi det var på pelsdyra. I 1941 står 44 avlsdyr sølvrev oppført i hovedboka med kr. 7.167,- (kr. 162,88 pr. stk.), mens 4 platinarev er verdsatt til hele kr. 10.000,- (kr. 2.500,- pr. stk.). 61 sølvrevvalper er verdsatt til kr. 4575,-, mens 20 platinavalper står oppført til kr. 4.000,-. Månedslønna for ei hushjelp var på den tiden ca. 30 – 40 kroner, men vi vet ikke hvor mange arbeidstimer de hadde hver måned.

Utenbygds eiere

De som sto bak firmaet, var Hausckel og Wennevold i Oslo. Førstnevnte var tysk mens den andre var dansk. Firmaet var et aksjeselskap, og vi kan av hovedboka også se at noen deltok på generalforsamling. Leie av værelse er i den forbindelse oppført med kr. 15,-, mens middag til røkterne i samme anledning er oppført med kr. 11,- i 1940 og kr. 4,40 i 1941. Arnold Kristiansen arbeidet på Sandvik fra 1930 til farmen stengte 1953. Han hadde også revebur i Lykkjerhaugen med opptil 60 rever på det meste. Revefarmen i Nord-Odal var den største i distriktet, men vi har ikke funnet ut om Det norske Kompaniet for Pelsdyravl hadde noen flere farmer rundt i landet, eller om firmaet fortsatt eksisterer.

Et prestegjeld i Hedmark

Amtmannens beretning år 1905

4. mai 1906 sender lensmann Fløtten i Nordre Odalen en rapport til sin overordnede for å fortelle om hva som var hendt i embedsdistriktet i perioden 1900-1905.

Nordre Odalen er det nordligste området i det svensk-norske grensdistrikt i Vinger-Odalen fogderi, og grenser mot Hedemarken og Solør fogderier. Nordre Odalen utgjorde i 1905 et prestegjeld, en skolekommune, to fattigdistrikter og to kirkesokn: Sand hovedsokn og Mo annekssokn.

I dette området bodde det i 1905 4.257 personer, fordelt med 2.273 innbyggere i Sand og 1.984 i Mo sokn. Lensmannen kunne opplyse at:

"I Femaaret er ind- og udflyttet henholdsvis 97 og 140 Personer, og udvandret 122, hvoraf 2 til Sverige 1 til Tyskland og Resten til Amerika".

Jordbruk og fædrift

Nordre Odalen var i 1905 et område med næringsliv basert på "Jordbrug og Fædrift" og lensmannen avga en fyldig rapport om disse samfunnssektorenes situasjon ved utgangen av 1905.

"I Herredet findes 608 særskilt skyldsatte Brug. Noget Jordfællesskab existerer – saavidt bekjent- ikke. Opdyrkning af nyt Land har ikke i nogen nævneværdig Grad fundet Sted og heller ikke har Udlægning af dyrket Mark i nogen væsentlig Grad foregaaet i Femaaret. Det blev mer almindeligt at drænere og opgrøfte

Av Per-Øyvind Sandberg

Bersvend Fløtten var lensmann i Nord-Odal fra 1880 til 1920.

den dyrkede Mark. Høstudbyttet har paa Grund af de sidste Aars tørke været mindre godt saavel for Agerens som Engens vedkommende; det sidste Aar gav dog et bedre Utbytte.

Havebruget har tiltaget, saa der er blevet Flere og Flere som har sig til en mindre Have hvori dyrkes Frugttrær, Bærbuske og Kjøkkenvexter, men dog af mindre betydning. Dyrkning af Korn og Rodfrugter er i det hele taget noget udvidet i Femaaret og især er det Tilfældet med turnips. Ligesaa er Arealet af kunstig Eng noget udvidet dog ikke i nogen væsentlig Grad, medens Arealet af naturlig Eng an-

tages at have samme Størrelse som tidligere. Avl af Græsfrø er tiltaget men er af ringe Betydning. Der indkjøbes ikke saa ganske ubetydeligt med Kunstgjødning og Kraftfoder, det sidste især af de større Gaardbrugere. Benyttelsen af Landbrugsisær Slaamaskiner er blevet mer almindeligt ogsaa blant de mindre Gaardbrugere.

I Begyndelsen af Femaarsperioden foregik ikke saa ganske ubetydeligt Bærsanking, som dog i senere Aar har aftaget noget formentlig væsentlig af den grund ar det har været mindre af Skogsbær.

Kreaturholdet er omtrent som tidligere og Salg af Husdyr - især Storfe og Svin - antages at have tiltaget i væsentlig Grad. Sæterbruget formenes indskrænket. Salg af Kjød og især Flesk har tiltaget, da det er blevet mer almindelig at holde Svin. Faareholdet er ubetydeligt. Melkeproduktionen og Meieridriften er tiltaget. 3 Meierier er i Virksomhed, 2 i hovedsognet og 1 i Annexet, hvorav det ene i Sand begynte sin Virksomhed i 1885 det andet i 1903 og Meieriet i Mo i Aaret 1905. I det sidste Aar har disse indveiet ca 104 000 Kg. Melk. Af Melken produceres hovedsagelig Smør. Meieriprodukterne afhendes for en væsentlig Del inden Distriktet og Resten sælges til Kristiania til sædvanlige Priser. Hønseshold er blevet mer almindeligt blant Smaabrugere og Husmænd, Som ved Salg af Æg indtager ikke uvæsentlige Bidrag til Husholdningen. Her er dannet et Ægsamlag, der bærer Navn af Nordre Odalens Ægsamlag."

Om Gjeldsforhold

"Landbrugets Gjeldsforhold er antagelig noget øget i Femaaret. Det er lettere Adgang til Bankene at erholde Panteleen, ligesom ogsaa Brugs- og Boligban-

ken samt Hypothekbanken, sier sidstnævnte, har en ikke uvæsentlig Kapital staaende i Eiendomme hersteds.

Nogen Sammeslutning af Gaardbrugerne vedkommende Bedriften eksisterer ikke. Nogen Kooperativ Forening findes ikke, men en Arbejderforening stiftet i 1901 har det Formaal at danne egen Handel, men dette er endnu ikke opnaaet."

Skogbrukets tilstand

Det tilfløt folk i Nordre Odalen ogsaa inntekter fra skogbruket selv om en god del av skogen, ca. 50 %, tilhørte eiere som bodde utenbygds.

"Skogen bestaar hovedsagelig af Gran og Furu, dog Størsteparten Gran. Den antages i Femaaret at have gaaet noget tilbage i tæthed og Dimensioner men frem i Vexterlighed. Herfra foregaar Salg af Last i betydelig Omfang. Herredet kjøber værken Hustømmer eller Brændved. Her findes ikke meget Snaumark, som er skikket til Opdyrkning, eller rettere til Skogkultur. Nogen nævneværdig Saaning eller plantning af Skog foregaar ikke, men man har i Femaarsperioden begynt med nogen Opprenskning af Bækkefar og Udgrøftning af Skogsmyr, antagelig som Frugt af Skogselskabets Virksomhed og efter dettes Initiativ. Selskabet har dog her udfoldet ubetydelig eller næsten ingen Virksomhed.

Kommunen har i Perioder inkjøbt et ca. 400 000 Ar stort Areal. Af offentlig Skog findes her kun Præstegaardens Skog, hvis Størrelse er mig ubekjendt. Tømmerprisene har været gode og i det sidste aar meget gode."

Fiskeri i Storsjøen

I Odalsbygdene er det flere innsjøer med Storsjøen som den største. Her

har odølingene i alle tider funnet tilleggs-kost.

"I Storsøen hersteds foregaar især Vaar og Høst noget Fiskeri, der drives med Garn, Not og Ruser. Om Vaaren fiskes især Gjedde og Abbor og om Høsten Sik, hvilken hovedsagelig forbruges inden Distriktet."

Håndverkere og handelsvirksomhet
Lensmannen må bare konstatere at det i 1905 ikke finnes bergverskdrift i hans distrikt og "nogen Fabrik, naar undtages nogle mindre Sag- og Møllebrug samt et lidet Høvleri, findes ikke. Det er heller ikke mange håndverkere, men det findes dog Skreddere, Skomagere, Snedkere, Smede og Tømmermænd, hvoraf ingen har nogen større Bedrift. Smaaindustrien og Husfliden synes at være i lidt fremgang, men Interessen derfor antages ikke at være stor. Om Vinteren arbeides en Logkjørrel, der sælges til Hedemarken og Romerike. Stenbrudd og Tangbrænding eksisterer ikke. Et mindre Torøstrøsamlag er i virksomhed, men drives kun til Interessenternes eget Forbrug."

Etter at det midt på 1800-tallet ble vedtatt en ny lov om handelsvirksomhet på den norske landsbygda, hadde antallet landhandlere vokst raskt. I 1905 var det i Nordre Odalen "14 Landhandlere samt 1 Spareforening, hvilken sidste nu efter sidste Nytaar har instillet sin Virksomhed. De viktigste Handelssteder her er i Hovedsognet Sand og Skjeppestad og i Annexet: Østmoen og Austvatn. Ret til Salg og Udskjærkning af Øl og Vin m.m. er gjort til Gjenstand for Bevilling. Ingen af Landhandlerne har slik Ret."

Om kommunikasjonene
Siden opprettelsen av Indredeparte-

mentet i 1845 hadde det blitt satt et kraftig fokus på veitbygging i Norge, men i Nordre Odalen var ikke det arbeidet kommet langt i 1905 da det kun finnes "Bygdeveie, der har en Længde af til sammen 58 Km. I de to sidste Aar er derhos af Opsidderne paa Trauskogen med tilskud af Kommunen og Nordre Odalens Sparebank oparbeidet Kjørevei fra Gaarden Trauten til Langsjøbækken, hvorfra den tænkes fortsat til Trautbraaten og til Stange Grændse. Den oparbeidede Del antages at have en Længde af ca. 9 Km. Nogen ny Bygdevei er ikke anlagt og heller ingen gammel omlagt i Femaarsperioden. Der er stukket ny Vei mellom Sand og Mo Kirker, hvilket forhaabentlig om ikke ret mange Aar blir oparbeidet."

Kommunikasjonene ellers hadde utviklet seg positivt de siste fem år, kunne lensmannen fortelle, selv om det "i Distriktet findes ingen Jernbane eller Telegraf. Telefon er for nogle Aar anlagt af Nordre Odalens Telefonselskab, der nu tæller 48 Abonenter, hvoaf i Sand 27 og Mo 21, med 2 Centraler, 1 i hvert Sogn. Dessuten findes en af Næs Telefonselskab anlagt Talestation paa Skøijen Postaabneri. Telefon har Tilknytning til Rigstelefon paa Skarnæs. Herredet har har 6 Gange ugentlig kjørende Post fra Skarnæs til Nordre Odalens Postaabneri og 4 Gange ugentlig derfra til Austvatn Postaabneri i Mo Sogn. Foruden disse er der Postaabnerier paa Skøijen i Sand og Garvik i Mo. Fra Nordre Odalens Postaabneri til Trauten haves daglig Landpostbud og fra Garvik til Knapper 4 Gange ugentlig Landpostbud, desuden 1 Gang ugentlig fra Gaarden Trauten til Trautskogen Skole. Mellom Skarnæs og Sand underholder Odalens Dampskibsselskab i Sommer-tiden daglig Fart, Søndag untagen,

og mellom Østmoen, Austvatn og Skarnæs underholdes Trafikken af en Motorbaad som i det sidste Aar anskaffedes af 4 Landhandlere i Mo. Nogen nævneværdig Turisttrafik eksisterer ikke."

Kommuneinntekter og lønner

Inntektskildene til Norde Odalen kommunekasse var heller små da matrikelskatten var på 6.400 kroner, hundeskatten beløp seg til kr. 674,50 og avgiften som landhandlere måtte betale innbrakte kr. 560. I formueskatt fikk kommunekassa 19.122 kroner og inntektsskatten var på kr 11.473 og "Nogen Erhvervsvirksomhed udenfor den mulige intægt af de af Kommunen indkjøbte skoge haves ikke".

Lensmannen omtalte også arbeidsforholdene i sin rapport: "Den sædvanlige Aarslønn for en almindelig Tjenestegut udgjorde i sistforløbne Aar Kr.

500,00 og for en Tjenestepige Kr. 340,00, heri iberegnet Kost og Logis m.v. I Femarsperioden er Tjenestepigelønnen noget steget medens Tjenestegutters Løn har holdt sig omtrent uforandret. Den sædvanlige Dagløn for Husmænd og Dagarbeidere har ogsaa holdt sig nogenlunde uforandret. Disse Lønninger har dog variert noget. Derimod er Daglønnen for Tømmerhuggere og Tømmerkjørere faldt noget de sidste Aar. Alt slags Skogsarbeide, Hugst, Kjøring og Flødning – spiller en ikke ubetydelig rolle som erhvervskilde. I Femarsperioden er dannet 2 Arbejderforeninger, 1 i Sand og 1 i Mo. Sand Arbejderlag, stiftet i 1905 med Formaal: 'Fremme Oplysning, Sparsomhed, Ædruelighed og Orden, dygtiggjøre Medlemmerne til Deltagelse i kommunalt og Statsborgeligt Liv, samarbeide og fremme af praktisk økonomisk Foretagende.' Foreningen har endnu virket for kort Tid til at dømme om Frug-

Ragnvald Dyrhagen (født 1886) var kjørekar på Skjeppestad i 1905.

terne af dens Virksomhed. Den har afholdt en Basar, hvis Udbytte ca. Kr. 300,00 skal anvendes til Oprettelse af en egen Sygekasse. Dette er endnu ikke opnaaet. Mo Arbejderforening stiftedes i 1901 med Formaal 'at danne Handel'. Nogen Frukt af denne Forenings Virksomhed kjendes ikke. Nogen Syge- Understøttelses- eller Arbejdsledigheds-kasser haves ikke naar undtages det lille Fond Sand Arbejderlag – som nævnt – har til at begynde med."

Oppsummering

I sin oppsummering kunne lensmannen i Nordre Odalen vise til at Kommunens "Indtægt saaledes er steget ret betragtelig i Femaarsperioden. Dette har formentlig sin Grund i at Eiendommene i Perioden er steget i Værdi, og at indtægterne ogsaa afsamme Grund er blevet større. – Ligningen udviser at den økonomiske Stilling har bedret sig, medens det øgede Antal Udlægsforretninger siger noget andet, men det antages dog, at den økonomiske Stilling er uforandret. Nogen nævneværdig Udvikling i social Henseende antages ikke at være foregaaet. Sundhedstilstanden har været god. Det ser dog ud til at Tuberkulose og Kræftsygdomme tiltager at dømme efter de opgivne Dødsaauger ved Anmeldelse af Dødsfald. De moralske forhold antages forholdsvis nogenlunde godt. Der har i Femaaret virket 2 Ungdomsforeninger, 1 i hvert Sogn: Sands Ungdomslag og Mo kristelige Ungdomsforening, begge med det Formaal at samle og bibringe Ungdommen Kundskaber og gode Sæder ved Foredrag, Sang og Leg, i Sand ogsaa til dels Dans under Festerne. Disse Foreninger, tør man tro, har bidraget til at bedre det moralske Forhold. Ædrueligheden er god, dog sees beklageligvis en del Ungdom at skaffe sig

Brændevin til Beruselset. Slagsmaal og Spetakkel er dog sjelden.

Sædelighed: Efter Fødslernes Antal var Procenten af uægtefødte Børn i Femaarsperioden 1896-1900= 27,24 medens den sidste Femaarsperiode udgjorde 10,79. Sædelighedstilstanden har efter dette bedret sig betydeligt."

"Business as usual"

Denne rapporten som skulle gi et inntrykk av hva som hadde skjedd i distriktet i årene 1900-1905, inneholder ikke et eneste ord om at det i 1905 hadde vært en spent situasjon i området med mulighet for krigshandlinger og tap av menneskeliv. Lensmannens beskrivelse viser at forholdene var normale; "business as usual". Heller ikke i den rapporten som amtmannen i Hedmark utarbeidet våren 1906 om forgående femårsperiode, er 1905-situasjonen nevnt med et eneste ord. Var den spent situasjonen i grenseområdet bare en parentes uten at det angikk dem som bodde her?

Kilde

Inberetning til Amtmanden i Hedemarks Amt fra Lensmanden i Nordre Odalen vedkommende Femaarsberetningen 1901-1905.

Denne artikkelen har Jul i Nord-Odal, med forfatteren Per-Øyvind Sandbergs tillatelse, hentet fra boka NABOLIV som er utgitt av Statsarkivet i Hamar og Värmlandsarkiv i Karlstad i 2005. Lensmann Fløtten som det refereres til i artikkelen, er Bersvend Fløtten, som var lensmann i Nordre Odalen i 40 år, fra 1880 til 1920. Forfatteren Per-Øyvind Sandberg er statsarkivar ved Statsarkivet i Hamar.

Instruks for politibetjentene i Nordre Odalen

I herredsstyrets møte 1.juli 1913, sak 128, ble følgende instruks for politibetjentene i Nordre Odalen vedtatt.

Formålet med fast politi maa være at skaffe saapas beskyttelse at sognets indbyggere ikke skal risikere at bli forurettet privat eller paa offentlige veie og steder. Man tillater sig derfor at foreslaa følgende vedtat som instruks for politibetjentene i Nordre Odalen.

§1) Der ansættes en politibetjent i hvert sogn. Disse bør bo slik at de til enhver tid letvint kan henses fra de forskjellige kanter av bygden og selv ha eller ha letvin adgang til telefon.

§2) Der skal paa et sentralt sted i hvert sogn findes et arestrum hvor man kan anbringe fulde og brutale folk som forstyrrer ordenens opretholdelse eller anses farlige for den alminnelige orden og sikkerhet.

§3) Politibetjentene har at vaake over at omstreifere og løse personer ikke faar nyte ophold inden bygdens grenser, men har saa snart de faar spurt det, øiebliklig at indfinde sig og sørge for at vedkommende forlader bygden snarest mulig.

§4) Politibetjentene skal lægge iver og alvor i tjenesten og til enhver tid vaake over at den alminnelige fred og ordens opretholdes. De har ved enhver anledning efter spesiell indkal-

delse at indfinde sig der det kan befryktes at uorden kan opstaa. Høitids og helgekvelder har politibetjentene, naar de ikke er i tjeneste saavidt mulig at holde sig hjemme samt holde sig underrettet om uorden finder sted paa nogen kant av bygden.

§5) Politibetjentene skal efter bedste evne forsøke at forebygge forbrydelser. Men faar de høre eller blir underrettet om en begaaet forbrydelse har de straks at indfinde sig og foreta undersøkelser og i tilfælde indgi anmeldelse til lensmanden som er hans nærmeste foresatte. Undlatelse herav kan medføre hans øiebliklige avsættelse.

§6) Ved foredragsmøter, basarer og lignende har politibetjentene ansvaret for at der ikke øves nogen forstyrrelse eller forulempelse av nogen som helst art. Fredsforstyrrelser bør først tiltales paa en høflig maate og søkes at stilles til ro. I tilfælde det ikke nytter bør vedkommende straks fjernes fra lokalet og indsættes i arest og bli sittende der til det er forsvarlig og paa krævet at slippe vedkommende ut igjen. Politibetjentene fører det fornødne tilsyn med arestanten.

§7) Politibetjentene bør helst være avholdsmænd. Beruselse i eller udenfor tjenesten vil ikke bli taalt. Det er dem forbudt under tjenesten at la sig traktere med berusende drikke.

§8) Offentlig dans, basarer, skuespil

og foredragsmøter anmeldes til lensmanden og politibetjentene.

§9) For at gjøre det mulig for politibetjentene i vor langstrakte bygd at føre det fornødne tilsyn og gjøre den vedtagne indstruks mer effektiv end hittil har været tilfælde, vælger herredsstyret en komite paa 5 medlemmer – mænd eller kvinder – i hvert sogn som har ret og pligt paa sig til at bistaa politibetjentene med ordenens opretholdelse. Det paaligger disse at underrette politibetjentene om omstrefers tilstedeværelse i bygden, veiuorden og lignende. Komiteens medlemmer har fri adgang til alle politiet vedkommende sammenkomster. De skal altid være i besiddelse av politivedtægterne for Nordre Odalen, Omstreiferloven og instruksen for politi-

betjentene. Medlemmene vælges for et aar. Havte udgifter som porto, telefon og lignende godtgjøres av herredskassen efter anvisning av politibetjenten.

§10) Politibetjentene skal altid være i besiddelse av: Politikølle, 2 par haanjern og bør altid i fornødne fald benytte sig av retten til at tilkalde assistanse. §11) Politibetjentene har at bokføre sine politifunktioner i aarets løb og derom indgi beretning til herredsstyret ved aarets udgang.

§12) For opsigelse gjelder en gjensidig frist av 3 maaneder. Dog er politibetjentene, om de viser sig aldeles udygtige til denne gjerning eller viser mislig forhold i tjenesten for øvrig, efter herredsstyrets forlangende pligtige til at forlade tjenesten naar som helst.

Garnfiske i Størjebygda

Hans K. Krogsrud tar opp fiskegarn. Petter Haugen sitter ved årene, mens Karsten Haugen står bak i båten. Bildet er tatt før 1930.

Nordgaardsbakken i Knapper

Vi unge sportsinteresserte i Knapper som ble født før 1945 hørte mye om Nordgaardsbakken. Far min snakket om den flere ganger uten at det ble tatt noe initiativ til å ta den i nærmere øyesyn. Vi hadde vel hoppbakker nok i Knapper på 1950 tallet! Jeg husker at det ble sagt at det var så bratt og fint unnarenn i denne bakken.

Dette er barndomsminner. Under arbeidet med boka "Der en en bygd..." kom jeg over et referat fra et skirenn i Nordgaardsbakken i 1917. Jeg er ikke sikker på om referatet er fra Indlands-posten eller om det er fra en annen lokalavis på den tiden. Referatet er som følger:

Idræt – N.Odalens skiklubb hadde premieskirend sidst søndag i Nordgaardsbakken. Veiret og føret var glimrende, deltagelsen god og tilskuerne var flere hundre. Der var lengderend straks etter hoprendet. Løipen var ca. 14 km.

Præmielisten blev slik i Langrendet:

1. pr. Harald Myren, tid 44.28, 2 Kasper Myren 45.39, 3 Arnt Engen 47.02, 4 Hans Fossen 47.59.

Hoprendet 1ste klasse: 1.pr. Anders Sæther, 2 Finn Midtsund.

Opmuntringspræmie for yngste deltager: Kristian F. Knapper.

2den klasse: 1.pr. Oscar Sandbæk, 2. Hans Bakken, 3 Jakob Dagfinnerud.

Ekstrapremie for god skiføring: Gunnar Løfsgaard.

3die klasse: 1 pr. Kristian Fossen, 2. Thor Morterud. 4de klasse: 1 pr. Hans Knapper, 2. Alf Nor.

Ekstrapremie for længste staaende hop i et ekstra rend tilfaldt Hans Knapper.

Dommere var A. Sandbæk og Tarald Norli. Hoppmaaler O. A. Sæther. Tidsobservatør Gjerdrum og Ole Vangen.

Prestationerne i længderennet maa sies at være glimrende for alle deltageres vedkommende. Alle fuldførte løpet og kom ind i god kondition.

Hoppløperne la ogsaa for dagen en djervhet uten like – men jeg vil be dere hopløpere at mindes hva jeg sa om stilen – særlig skiføringen. De maa ikke under øvelserne kappes om hoplængderne i den grad at Dere glemmer at staa pent.

Det var langt bedre skiføring hos guttene langveisfra – kan nævne Gunnar Løfsgaard, Kuggerud, og Jakob Dagfinnerud fra Sand. Hadde disse for eksempel lagt den kraft i som Dere der kjendte bakken – hadde de sikkert seiret over Dere med glans.

Haaper dette retter seg nu under den videre øvelse. – Saa ønsker jeg dere vel møtt næste aar med enda bedre resultater.

Jeg bringer samtidig en hjertelig tak til dem som hjalp til ved rendet og til dem som ga penger til præmier.

Morterud 5te mars 1917, M. Midtsund

Referenten M. Midtsund er identisk med Marius Midtsund som senere ble ordfører i Nord-Odal.

Jeg har en forkjærlighet for gamle skibakker så derfor ville jeg ta den i

nærmere øyesyn. Bakken ligger på eiendommen Nordgård i Knapper, nærmere bestemt sydvest på eiendommen til Kåre Aamoth.

Under befaring var det enkelt å finne igjen bakken. Beskrivelsen som jeg hadde fått som unggutt viste seg å være korrekt. Det som var spesielt, var at det var nødvendig med stillas for å få nok fart. Denne stod nord for låven på

Tarald Nordli (t.v.) og O. A. Sæther var funksjonærer under skirennet i Nordgaardsbakken i Knapper i mars 1917.

Eiendommen Nordgaard i Knapper.

Borge. Hvor langt det ble hoppet forteller ikke historien noe om, men ut i fra unnarennet var det nok mulig å hoppe ca. 30 meter.

Naturen har overtatt bakken, og den er grodd igjen med skog og "buskas". Det er vel heller ikke lenger behov for så mange hoppbakker i dag – unger og ungdom driver med andre aktiviteter.

Kaare Aamoth i unnarennet på Nordgaardsbakken.

Ei viku i oktober

Like sikkert som at høsten kommer blir det liv i di fleste skogshusvær rundt 5 oktober, såleis au på Hembakken (Høymyrbakken). Tidlig på dagen før ligger diselreiken som tåke over Kjølahemma, det førbrennes en del Nord-sjøølje oppover bratta ved Skaslisvingen. Etter at bompenger er betalt før heile året og temperaturen på motorn nærmer sæ 100 varme, knurrer søkklastne japanar og enkelte normale biler siste biten inn til keia, vi har rusta øss før ei viku på ælj jakt, men en skulle tru at det var før resten av året slik det fyller sæ opp i spisskammerse.

Ask på ask bæres inn, lapskaus, bøner, pølser, alkens delikatesser ihopes med blekkbokser fra Ringnes og polflasker som skrukørken har vøri oppe på før.

Vi var her oppe førrije hæl j og rommestrente litt me værmt vatn, grønnsåpe og langkost, så musa fekk bere luft å puste i. Skomgummien fækk sæ en omgang med ei tørraie så muslort og fjorgammal veps ihopes med støvlaget la sæ som tåke over murpipa. Bak stall låg et styggstort vindfall, denne gnog Johnsreden opp i passenes bætår så dem akkurat smaug ner i veakassa bak ovn. Med knusktørr furu stabla nesten oppunder taket, var det ingen fare om vinteren kom tidlig, ingen skulle behøve å smeie islenderen over huggue på kvældstid.

Etter at alle kolliene var innadørs og det begynte å dure i svartovn vart det snart trivelig rundt bordet, di fleste

var på plass og etter mye banning fått stretsjakenet på plass over skomgummien.

Mauseren, som hadde stii innerst i klesskapet sea i fjor (er det itte slik hæl ?) hadde fått sæ en omgang med den fineste symaskinølje og hang speilblank over senga klar til action. Da en sju-åtte mann med parg ska prøve å få alt på plass samtidig blir det ukringt ei stønn på gølve, her ska en passe på raggsockka og makkon så itte kørsryggen og hæl sinua får det utrivelig dagen etter. I hastuheiten klokka fem om morran er det slettes itte lett vint å prøve å bytte tel sæ sitt eget. Den eineste som itte var kommi enda var jaktsjefen, men stras det vart kølsvarte natta blinka det i ei lommløkt borti røssløgnet og og rett etterpå hørtes det ut som om det kom noe inn tvers gjennom døra, det er itte gøtt å få tak i klinka serru med sækk på ryggen, madrass og sovepåsa under ermen, fulle lomma med spekepølser fra Rekdal og lommeløkta i kjeften, men det er likest å sleppe å gå før mange turer i bekksvarte natta over sleipe svaberj og kronglete fururøtter tel rusthauven, så her var det best å få med sæ mest mulig i slengen.

Kvæl ellers gikk med tel småprating om alt og ingenting, papira måtte væra i orden og de fleste hadde prikk inn høl her og der i pappfiguren på bana og fått svart stempel på plastikkklappen, så det vart ingen som fekk ansvaret før kaffekokinga i år hæl. Storokser datt jæmt og trutt utover kvæl, 15 og 20 taggers låg med beina rett opp med jævne mellomrom og ettersom det min-

ka i glaset vart det fleire og fleire tagger på beista, men tia går fort i gøtt lag så utpå natta kraup vi under vatteppen, spente og forventningsfulle på hå morradan ville framskaffe. To grå og svarte firbente venner skjønnte væl å som var på gang og hadde vanskelig før å roe sæ, døm hadde vøri me på detta før.

Da en hadde vælta sæ på ryggen og sistemann sløkt lyset, kom prøvlsen, her måtte en før guds skyld telle sauer på svarte livet og komme sæ over i en annen verden før levenet begynte, to minutter hadde en tel rådigheit før bakonplanka i sengebøtten skalv som aspeløv og drøvel'n spelte trommesoloer på underlæpan både over og på begge sier ta en stakkar som hadde vont før å roe sæ første natta, det let så ille at bikkjen sendte sørjmodie blick mot plankehaua rundt vegga og ville ut. Hvis du var så uheldig å itte få sovå me ein eineste gong hadde du problemer resten ta natta. Snorking ta

et heilt jaktlag i ei kei langt tel skogs uta noe alternativ, kan få noen og en vær tel å stusse på om en er på gæernt stelle. Det du får mæst løst tel er å denge knyttnevæn i faspanel hælst uta å træffa en spiker, da har du noa sekunder å søvne på før de are finner ut hå som skjedde. Å jakte rundt keia dagen etter er totalt bortkaste, ingen ælj på nattevandring stanar i levenet som sikkert høres fleire hundre meter opp i berje, og det er sikkert en grunn tel at pipa ova taket smuldra opp og rasa ner før noa år sia.

Utpå natta, uansett leven, er det rart me det – aulokka klæmmer sæ att under sterk tvil og drømmen om storoksen som glir førbi i kikkertsikte på et måsåkledd berjesjær, blir plutselig en knappergaling i underboksen som har skalla i dørstokken og slept Mag-laiten i ovnsplåta. Kaffe og gult på blekkboks går inn øverst men må utat omtrent midt på, skrøtten innrætter sæ og sier greit ifrå da blæra blir ballong.

Kjør 100 meter forbi den store bjørka, ta tel venstre i krysset, da kommer du tel der vægen deler sæ i to, ta den i midten og mye øst og oppover, hvis du itte har sopt unna eksospotta i Kakspikken og har litt flaks, kommer du tel Hembakken, Grevlinglagets headquarter ei vikus tid i oktober.

Da en tre fire har vøri ute å sett på været og fått stabla sæ innat er det itte lenge før det smeller i ovnsdøra. Pensjonisten fra Austvatn som vakner før månen har tenkt på å førlate himmelvælvingen har fyrstikken i nævan frå kvæl før og med sagflis blada med parafin og knusk tørr furu kan en snart se værmen gjennom en itte altfør tett ovnstut sleike sæ oppover mot fresk luft. Det sprakar og durer da værmen får fritt spellerom mellom brennplåten. Å ligge slik å høre på detta samtidig som en blaut nasa kjiler dæ på kjakan ta en som er utølmødig og vil ut, da er det mårnan og på tide å kroke knea.

Ettersom reiklukta sprer sæ i rommet og glasruten gradvis gjær sæ reine før døgg, begynner det å røre på sæ i loppekassen rundt veggen, før di som ligger i øverkeien er vægen ner litt utrivelig, giktbrøtne og i ørskan kan det væra en utfordring å forsere en loddrett stæga ned på gølve. Det har nuk skjedd meir enn ein gong at en præriulv har sleifa trinna og kræslande på underlag av 1 tom seks me et brak. Det er mye som skær ordnes før vi kan slenge sækken på ryggen, kaffekjel er alt på plåta, hauvevis med kleer må gjennomgås, her må alt planlegges i detalj så di rektige plagga kommer dit dem skær. Det kan bli uggent på post hvis islenderen ligger at i keien.

Etter at alle ser ut som sumobrytere kaster vi i øss et par skiver med gauda, ei hæl v kaku og en donk leverpostei går i sækken ihopes med brone plåter fra Freia og full termos. Med sækken på ryggen, patroner i lomma, rau sikringsradio med et herkje av ledninger som tvinner sæ rundt nakken som en-

der opp i øregangen og mauser'n på aksla stabler vi øss ut tel stiv kuling og høljarregn – heilt normalt.

Hvis en nå har glømt å gjort et nødvendig ærend tel et hus bak stall da har man et problem. Slike ting bør en væra klar over på et tidligere stadium med den habitten som vi har stabla på øss. Å komma sæ inn til bært skinn nå vil ta mesteparten av første stökken, så da får en heller fomle med grønnmåsa bak ei gran i en stille periode.

Kortleiken har fungert som lottokulle, vi har trekt om postrekka så alle veit håpass dem skær. Traktorgrossisten frå Fjell har den ublie jobben med å finne noe som kan ligne spor ta klauver som helst går i rektig retning og itte er 14 daer gamle. Med det været som nå trommer på skyggeloven blir det itte lett vint før en ivrig firbent venn som itte har stønner tel å vente lenger.

Vi tråkler øss oppover mot myern. Regnet kommer itte ovaifrå lenger, nå kommer det noraifrå og gran busken ser ut som tvinne pipensar. Skær'n se noe i det heile tatt må en dra skyggen gøtt ner og blonke ofte. Rækka blir stuttere ettersom vi passerer posta og telslutt bære en som må gå lengst og var uheldig eller heldig med trekkinga – litt etter som.

Framme på post må alt gjøres klart: blyet kjiles inn i løpet og sikres, klæssbløte er vi alt så regnklea kan ligge der dem ligger. Nå er det bære å slenge ræva ner på stubben og vente.

Nea Tårnet har døm liggi i natt, ei stor ku med kæl v. Det har vørti dårlig med hvile før kua nå, hu er rastlaus og på vakt heile tia, det er liksom noe på gang denna morran. Hu merker det, noe som er brent inn i sansene frå tid-

ligere års erfaringer, da plutselig et forferdelig leven gjorde vont langt inn i øre og ongen som var så spretten av sæ lissom vart hengen etter og rett etter på la sæ ner på sia. Hu kunne itte skjønne det og hadde vanskelig før å stoppe å se etter au før det lukte så rart. Det låg en eim over myern som hu kjente at frå da døm var nere i bigda tidligere i sammar, ta skapninger som hu itte vart førtrulig me. Døm hadde fleire gonger stii i et gransnar og sett på dessa rare skikkelsene på to bein som hadde med sæ et rart dyr som skreik så innmari at det gikk gjennom merj og bein. Hvis detta rare kom å leine var det nesten umulig å bli kvitt, det hang etter døm samma hå fort eller langt dem gikk.

Det eineste som hjalp, og det hadde hu gjort fleire gonger, var å bråsnu sæ da den vesle gråe hissigproppen var like ved og slenge ut frambeine. Da

vart det rolig såpass lenge at døm fækk et rimelig forsprang og udyret virke som det itte var så ivrig etter å følge etter lenger. Fleire gonger hadde det skjedd etter at denna spesielle lukta kraup rundt tørrfurun i berje så hadde hu vørti åleine. Det eineste som hu fant at etter å ha lett opp og ner etter at det hadde roa sæ og lukta var lenger unna, var noe sleipt og klissent noe som låg at i røssløgne. Det var her at han vart borte, hu hadde dytte nasan borti og slekt litt, men det rørte sæ itte, sjøl om det såg så rart ut var det noe som sa'a at det var den vesle langbente ungen som hu hadde fødd nere ved Nordkjørn på vårparten.

Hu hølt tel i området ei stønn, men var mæst i ro der langt tett granbar nesten gikk ner tel bakken, men kunne stadig lukte det som sa henne at slikt er farlig. Hu gjorde bære noa smårunder da lukta vart før sterk, hu vis-

Østafjells – skiftende skydekke, kuling i kasta, regn av og til, snø i høyden. Hvis en er uheldig med trækkinga, kan det bli vart under pelsluva under slike forhold, før en er på post. Mæn etter en 3-4 timer renner itte svetten så ubehagelig, akkurat.

ste støtt håpass det var trygt å gå.

Denne morran var liksom slik som hu hadde opplevd før. Hu vart urolig og nervøs, øra sto rett opp som en radar og hu skvatt tel av det minste. Kælven som itte hadde noa bekymringer, hoppet rundt og lekte litt etter nat-ta. Kua hadde hørt noe nere i berje, og det lukte au, og det kom nærmere, hu såg bort på ongen akkurat som om hu sa at nå får vi gå. Imellom to poster på are sia av berje var det ei skogstripe akkurat tett nuk tel at døm kunne passere uta å bli sett. Kua hadde gått over her utallige gonger før da den farlige lukta nådde nasabora, og døm langa ut i den retningen nå au. Døm satte opp farten gjennom tettskogen, kua først og kalven rett bak, døm hadde fått fart på di lange beina nå.

Så vart kua plutselig i villrede, skogen var ikke der lenger, hu sakna farten og kunne itte skjønne detta, før hu vart klar over at døm itte hadde noe å gjømme seg i.

Så kom levenet at som skar i øra, to gonger, og så kjente hu noe som gjorde så inmari vont, det var noe som brente i skrøtten, hu vart så livende redd, detta som brann inne i bringen hadde hu aldri kjent før og det vart itte borte. Hu satte opp farten, men det var liksom noe som itte fungerte, beina ville itte lystre og hu fekk en så merkelig smak i munn. Det kom noe opp i røret som gjorde at hu nesten itte fekk puste, det sprute noe ut før hørt drag. Hu flaug det beina ørke, men synet var itte slik som før, hu skimta nesten itte trea som sto i vægen og det vart nesten kollisjon med en furulegg. Hu orka snart itte detta lenger, det gjorde sååå vont innvendig, hu måtte

hvile litt, beina bar itte lenger og den svære skråtten sank ner på sia, tok et siste svakt åndedrag, auva glei sakte at og så blei alt beksvart.

På stubben har tia gått sakte. Ingenting har skjedd på di to-tre tima som visern har rotert rundt, regnet har hølja ner nesten sia vi kom på plass, alt er bløtt og det er utrivelig. Så plutselig smeller det to skøtt en 300 meter bortafør, hjerte gjær et kjempehopp og en ta klaffa kliper sæ nesten fast i drøvel'n, sinuen på unnersia ta låra blir gum-mistrikk så knea er millimetre unna hukua, kaffekoppen får en geostasjo-nær bane og lander opp ner bakerst på pæslua og det som itte er drekki opp renner nerover en alt uggin rygg-tavle. Men dette enses itte nå. Håpass er mausern? En fomler litt før en får tak rundt stålet som har stii oppreist mot ei tufsete gran sia en kom.

Etter at den værste støkken gir sæ er alle sanser på kokepunktet, harddis-ken jobber på spreng med å sortere og analysere di minste knæpp og bevæ-gelser, puste det får en gjæra en anna gong. Sjøl en klaka mygg som bommer på øreflippen er nuk tel at hjernen gir beskjed om at tommel'n ska skuves framover. Det banker fortsatt realt under makkon og knoken på høgrehån-da er kritt hvite. Over eteren har det itte kommi en eineste konsonant, ni-våknappen er justert opptell fleire gon-ger så en er heilt sikker på at det itte er no gærnt. Så etter ei stønn med utøl-modig venting begynner det å skje noe neri ledningeherkje og da det treffer tromhinna med 190 desibel går en rett på ryggekuln i måsan. Det ligger to her, dauve, ku og kælv får vi med i ørskan.

Så var det bære å få med sæ alle kollarne som er strødd rundt, få sækken på ryggen å rusle bort på fallet. Det er gøtt å få lea sæ litt att, frøsen og stiv som en blir etter å ha sitti i timesvis som ei ugle. Kulelagret i nakken har nesten skøri og trenger ro.

Over mørke, gamle kubikkgraner kommer døm nå, dessa store svarte fugla med den karakteriske trekanta stjerten og merkelige lyder. Døm ligger der nesten urørlig, bare innimellom gjør døm et slag med venga, klonk-klonk kommer det. Kørpen, mystisk og majestetisk svæver døm rundt med full oversikt og dukker opp der det er død og mulighet før lettvinde herremåltid. Under æljjakta ser og hører en døm stadig, ellers i året er døm søkk borte.

Borte ved æljfallet er det muntert. Fleire er kommi frå tippertuver og stubber, tyriværmen sleiker sæ alt oppover feite stikker frå en gammal stubbe borte i myrhærsen. Det er gøtt å kjenne lonken gjennom klæsblaute feltbokser. Skyttern er i golage, med granbar i reklamelua, klapp på aksla og sjøtillit som stiger rett tel værs. Han har sine fulle hyre med å forklare retning og skøttvinkel. Døm kom ut der og der skaut je det første skøttet på kælven og den rulla rundt med ein gong, kua sto så laglig tel at je prøvde mæ på den au, og je såg at je hadde trøffi før hu kroke sæ i hop, men je såg itte at hu

datt, men ragghauen låg bære ti meter frå den store stein som du ser inne i kjerret der, alt må forklares på millimeteren skær mannskapet bli fornøgd etter slike bragder. Det er itte hør dag at blautmyra er full ta dauve æljer.

Etter at mjølkesjokoladen er svørt ner med lonken kaffe, kommer blankt ny-slipt stål tel syne. Å sprette opp buken på pelsdyra er jobb før følk som er neie på håpass en setter knivspissen. Du har itte rå tel mange feilhøgg før det går tel helvete. Innhølle i magasekken lukter itte gøtt, og hvis det skjer da er det beste en kan gjæra å rømme å la kørpen ha dugurd på det resten ta høsten. Alt går greit før sæ og etter ei tøff økt før å få ælja på fast grunn, kommer byggmester Bob med steinsvans framma og bak og kjører beinrange ner i bigda før vidare bearbeiding.

Ei viku går fort ihopes med goe venner, gærenskap og jakting, men alt tar en slutt. Fleire langbeinte dyr endte sine daer, kvota blei fylt, fryseren vart full og lommboka tom. Nå ligger Hembakken som den stort sett gjær mæsteparten av året – stille og rolig. Musa er den som har tii over nå, det er altis noa smuluer som ligger at etter en skokk med gubber som itte støtt er så opptien av ingredienser som gjør reint som en hvit tornado. Var det Ajax hæl Sunsilk tru?

Skitt jakt – om ei stønn!

Ei husmannskontrakt

Vi lærte på skolen at Norge ikke hadde leilendinger, bare frie bønder. Vel, dette var vel en tvilsom sannhet. Vi hadde et husmannsvesen, og verken husmannen eller hans familie var vel særlig frie mennesker. Et ekempel på dette finner vi i foreliggende husmannskontrakt mellom Westye Egeberg & Co. og Julius Olsen Rasmusrud fra 1901. Som vi skal se, bød denne kontrakten på mange forpliktelser og harde vilkår for husmannen. Vi skal heller ikke glemme at plassen Haugsrud tidligere var bebodd av en annen husmann som var blitt oppsagt av Egeberg. Vedkommende hadde etter sigende misligholdt kontrakten, (se for øvrig kontraktens pkt. 10). Noen mulighet for å klage på vedtaket eller prøve det for retten, var umulig i de tider. At husmannen og hans familie overlevde, var i hvert fall ikke grunneierens skyld.

Men tilbake til kontrakten. Den taler egenlig for seg sjøl, men siden den er skrevet med gotisk skrift i en gammelmodig språkdrakt, har jeg tillatt meg å «oversette» den. Utrykk som står i parentes er min oversettelse.

KONTRAKT

Vi Westye Egeberg & Co. som eiere av *Romedal skoger i Romedal Stormo & Tan-næs med flere skoger i Odalen* bortleier herved plassen *Haugsrud i Nordre Odalen* til Julius Olsen Rasmusrud fra 1. januar 1901 å regne, på følgende husmannsvilkår:

1. I årlig avgift av plassen svares kr

25, fem og tyve kroner i årlig avgift der erlegges til grunneieren innen 24. desember hvert år. Uten avdrag i nevnte avgift betaler oppsitteren plassens skatter og øvrige onera (=avgifter) til det offentlige.

2. Oppsitteren og hjemmeværende arbeidsføre sønner er forpliktet til etter tilsigelse å utføre arbeid for oss eller framtidige eiere av våre i Nordre Odalen, Hedemarken og Gåsvandsdalen beliggende eiendommer hvorsomhelst og til enhver tid etter den da gjeldende almindelig billigste betaling. *Hvis hest holdes er oppsitteren pliktig å utføre forsvarlig hestearbeid etter tilsigelse.* I tilfelle av sykdom er oppsitteren forpliktet til å stille med arbeidsdyktig kar for seg.

3. Plassen skal dyrkes vel og ikke forringes paa hus eller jordvei, som alt holdes i forsvarlig stand til enhver tid. Avgrøden (avlingen) må i intet tilfelle bortføres herfra og all gjødsel skal alltid forbli på plassen.

4. Oppsitteren er forpliktet til på enhver tid å vedlikeholde forsvarlige gjerder omkring plassen, hvilke gjerder så vel som hus tilhører grunneieren uten godtgjørelse, liksom heller ingen erstatning for forbedringer på plassens jordvei skal kunne fordres når oppsitteren enten godvillig eller ved oppsigelse fra en af partene fraviker (flytter fra) plassen. Dersom plassens hus, gjerder eller jordvei på noen måte blir forringet, skal oppsitteren erstatte den forvoldte skade etter uvillige (uavhengige, habile) menns skjønn samt alle flytende omkostninger skadesløs.

Formidlet av Hans Haagenrud

Kontrakt.

Vi Westby Egeberg & Co., som Eier af *Romedal skov i Ramedal*
Skovene & Tannas med flere skove i Odalen
bortleie herved *pladsen Kongsrud i Nordre Odalen*
til Julius Olsen Rasmussen
fra *1de januar* 1901 at regne, paa følgende Husmands Vilkaar:

1. I aarlig Afgift af Pladsen svares *Kr. 25.* er fem og syv *Procent, i aarlig afgift.*

der erlægges til Grundeieren inden hvert Aars 24de December.

Uden Afdrag i nævnte Afgift betaler Dpsidderen Pladsens Skatter og øvrige Dnera til det Offentlige.

2. Dpsidderen og hjemnevarende arbejdsføre Sønner ere forpligtede til efter Tilfælde at forrette Arbejde for os eller fremtidige Eiere af vore i Nordre Odalen, Hedemarken og Gaasvandsdalen beliggende Eiendomme hvor som helst og til enhver Tid efter den da gjældende almindelige billigste Betaling.

Kris Løst holdes er opsigtsen pligtig af produkt forsvarende Løst arbejde efter Tilfælde.

I Tilfælde af Sygdom er Dpsidderen forpligtet til at stille arbejdsdygtig Karl for sig.

3. Pladsen skal dyrkes vel og ikke forringes paa Huse eller Jordvei, som alt holdes i forsvarlig Stand til enhver Tid. Afgroden maa i intet Tilfælde bortføres derfra og den samlede Gjødsel skal altid forblive paa Pladsen.
4. Dpsidderen er forpligtet til paa enhver Tid at vedligeholde forsvarlige Gjerder omkring Pladsen, hvilke Gjerder saavel som Husene blive Grundeierne tilhørende uden Godtgjørelse, ligesom heller ingen Erstatning for Forbedringer paa Pladsens Jordvei skal kunne fordres naar Dpsidderen enten godvillig eller ved Dpsigelse fra en af Parterne fraviger Pladsen.

Derjom Pladsens Huse, Gjerder eller Jordvei i nogen Maade bliver forringet, skal Dpsidderen erstatte den forvoldte Skade efter uvillige Mandes Skjon samt alle deraf flydende Omkostninger skadesløst.

Jorddrotten eller Eierne af Pladsen skal derhos til enhver Tid nyde Panteret i Pladsens Avling af ethvert Slags samt i Dpsidderens Krea-

Jorddrotten eller eierne av plassen skal derhos til enhver tid nyte panterett i plassens avling av ethvert slag samt oppsitterens kreaturer og øvrige eendele for hvilkensomhelst krav han måtte ha på denne, det være seg for avgiften, erstatning i anledning misslig oppfyllelse av kontraktsforpliktelsene, gitte forstreknings (= lån) eller annet av hva navn nevnes kan.

5. Noen inderst (=leietaker) må ikke inntas på plassen uten grunneiers foregående samtykke.

6. Oppsitteren og hans folk må aldeles ikke utøve jakt med hund eller oppstille fangstfeller. Når han får vite om ulovlig jakt på våre eiendommer, forplikter han seg til å melde oss dette.

7. Oppsitteren er forpliktet til å ha oppsyn med, at ingen uberettiget avvirkning eller inngrep av noesomhelst slag skjer i våre skoger, og for skogeieren å anmelde sådant om samme likevel foregår.

8. Til brendselsel må bare tas kvist etter hogst, stubber og avfall, som ikke kan bli tjenelig til annet bruk. Det fornødende trevirke til husbehov og gjerdedefang vil bli utvist til oppsitteren, og han må intetsomhelst virke uten etter grunneiers uttrykkelige tillatelse og utvisning av disses fullmektiger.

9. Havnegang til sine kreaturer tilkommer oppsitteren i *Stormo & Tannæs skoger* dog må han på ingensomhelst måte hogge eller kviste trær for dermed å fore småfe. Hunder og geiter må ikke holdes uten grunneiers sam-

tykke. Fremmede kreaturer må ikke inntas til havning.

10. Skulle eierne finne for godt enten å bruke plassen selv eller overlate den til annen så skal oppsitteren og hans folk være forpliktet til under tvang av utkastelse på deres egen bekostning og uten videre lovmål og dom (= rettslig søksmål) å fraflytte og ryddiggjøre plassen til neste lovlige faredag, eller førstkommende 14. april, etter at han innen 29. september er oppsagt. Skulle oppsitteren ville fraflytte, skal han frasi seg bruk av plassen innen 29. september.

Ovennevnte vilkår vetar jeg *Julius Olsen Rasmusrud* på egne og mine folks vegne til nøyaktig oppfyllelse og etterlevelse i alle deler. Av dette dokument beholder jorddrot (=grunneiere) og oppsitter hvert sitt eksemplar, da to likelydende er utstedt.

Tannæs 14. juni 1901

På vegne av Westye Egeberg & Co er kontrakten undertegnet av min bestefar Amund Haagenrud som på den tid var bestyrer på Tannæs.

Ytterligere merknader burde være overflødige. Vi må bare konstatere at samfunnet har hatt betydelig framgang de siste 100 år!

Det står bare igjen å takke Odd Jarle Sjøberg og hans søster Ingrid Storbråten som har vist meg denne kontrakten.

Alderspension i Nord-Odal

Som en av de første kommuner i landet, innførte Nord-Odal alderspension. Herrestyret behandlet saken 11. februar 1918.

Behandlede indstilling fra en av Sand og Mo arbeiderorganisationer nedsat komite om indførelse av kommunal alderdomspension fra 1ste juli d.å. efter følgende regler:

§1) De mænd og kvinder i Nordre Odalen, som efter sit fyldte 65de aar blir ute av stand til at sørge for sig selv og som heller ikke har barn, der uten vanskelighet kan forsørge dem, skal være berettiget til at erholde en pension av herredskassen saa fremt de opfylder følgende betingelser:

1. Vedkommende maa som regel ha været bosat i Nordre Odalen de siste 10 aar.

2. Trangen maa ikke være begrundet i handlinger hvormed han eller hun til fordel for barn eller andre har berøvet sig midlerne til sit underhold.

§2) Herrestyret bestemmer i hvert enkelt tilfælle om betingelsene for pension er tilstede og bestemmer tillige denes størrelse. Denne bør dog som regel ikke overstige kr. 350,- for enkel person eller kr. 500,- for mand og hustru til sammen pr. aar. Hvis vedkommende senere paa grund av alderdomssvakhet ikke kan hjelpe sig med den av herrestyret bevilgede pension, kan forsørgelsen helt ut overtages av herredskassen ved anbringelse paa kom-

munens alderdomshjem eller paa anden maate.

§3) Om vedkommende ansøker er eier av eget husrum med dertil hørende nødvendig indbo, skal dette lates ute av betragtning ved bedømmelsen av vedkommendes trang. Det samme gjælder andre formuesgjenstander til en verdi av ikke over kr. 1500,-.

§4) Andragende om pension i henhold til disse regler stilles til herrestyret og indsendes paa et dertil særskilt trykt schema, som faaes ved henvendelse til Ordføreren. Det paa dette schema opstillede spørsmaal maa besvares saa nøiagtig som mulig, og rigtigheten derav maa være bekræftet av to troværdige og med forholdene kjente personer.

§5) De efter disse regler bevilgede pensioner kan utbetales forskudsvis ved hvert kvartal. Hvis en person, som er bevilget pension av herredskassen senere flytter ut av bygden eller kommer under nye forhold, som ikke berettiger til pension kan herrestyret beslutte at den skal inddrages.

§6) Foranstaaende regler skal gjælde indtil loven om indvalide- og alderdomsforsikring for det norske folk helt er traadt i virksomhet og skal siden kun omfatte de mænd og kvinner i Nordre Odalen, som paa grund av sin alder ikke kan komme ind under loven om alderdomsforsikring.

§7) Disse regler trær i kraft 1ste juli 1918 og de bevilgede pensioner blir at

utbetale forskudsvis fra den tid. Under sakens behandling fremsatte Ole Edv. Haug saadant forslag:

«Angående gjennomførelse av aldersforsikring vil jeg uttale at jeg finder saken i sig selv meget god. Men paa grund av de ekstraordinære tider vi lever i og de fremtidige krav, der vil bli stillet til kommunen, finder man av budgetmæssige hensyn for nærværende ikke at kunne stemme for saken, men utsætte aldersforsikringen til normale tider indtræffer».

Forslaget om indførelse av aldersforsikring efter foranstaaende regler blev vedtat med 12 stemmer, nemlig: Ole Rovelstadmoen, K.T. Sjøli, Anton Dalsrud, Andreas Sjøli, Hans H. Ruud, Th. Holtet, Gunnar Soløst, Erik Østmoen, M. Midtsund, Andreas Kolstad, Ragnvald Furuseth og Amund Garvikbråten.

Ole Edv. Haugs forslag erholdt 6 stemmer, nemlig: Ole Edv. Haug, Lars Mobraaten, Hans Trøseid, Marie Røtterud, Thorstein Trøften og Nils Trøften.

Geografi-sang

Fra forestillingen «Knapper og glansbilleder»

Søstu'n og Nordstu'n og Arstu'n og Bergstu'n
og Kvenstu'n og Nistu'n og Hee
og Fallpinten, Brøtti og Gutuæ, Eiset
og Skakkland og Søbakk, se det!
Trekanten, Millom og Bjønnstad og Sion
og Tannes skær øvv væræ med.
Knappergar'n, Elim og Orsna og Holtgård
og Sandbækk og Millombærjet.

Blåenga, Skurven og Tansjøen og Kjenshøvven,
Nordbærjet, Søbærjet, Tårnet.
Holæ og Bråten og Fossæ og Tæppen
og Miræ og Høltet og Flaen.

Og Tanåa, Juråa, Dalsæterdammen
og Skirud og Steinslitjennet.
Høltsetra, Rotsætra, Kølber og Stømner
og Hølmen og Paradise.

Det er litt rart

Der er jo litt rart at vi lever vi,
som vokste opp den gang i en annen tid.

Hvor alt var enkelt, og gleden var stor
og far var faktisk gift med mor.

Da kjærlighet var, det å sette grenser
og omsorg var bedre enn en merkegenser.

Hvor «Pampers» bleier var fremmedord,
huden var robust og ingen fikk fluor.

Lykkelig forskånet fra psykologer,
en passe avstand til skolens pedagoger.

Den gang var barnehagen nesten tom,
og søsken oppdro den neste som kom.

Bad var et særsyn og ute var doen,
klærne vi hadde var arvet fra noen.

Et fjernsyn var aldri vår barnevakt,
fantasien var rik, med sin skapende makt.

Vi jobber, kan til og med lese og skrive,
kun syv år på skolen, har holdt oss i live.

Det er jo litt rart, ifølge eksperter,
vi burde hatt store psykiske smerter.

Og hvorfor er ingen av eldre årgang,
«værsting» og «tægger» med narkotrang.

Vi ble ikke sivblad og bortskjemte pyser,
lærte oss ansvar, fikk avsky for «klyser».

Med stolthet, jeg føler at vår generasjon,
har livsverdier, som tilleggspensjon.

Historiens gang, blir nok helt ignorert,
i dag er jo alt så vanvittig komplisert.

Inger Johanne Vardeberg Kjelland

Stilbog fra 1877

Fra Erik M. Njusts «stilbog» anno 1877 har vi hentet noen stiler og brev.

Overtro i Odalen

Dersom man om julaften setter ud spa-de og lime foran fjøs og stald og setter staal over dørene, skal der ikke komme ulykke paa kreaturerne.

Sligt veir, som det er 3die juledag, skal det blive i 3 uger, og sligt som det er om "trettendagen", skal det blive i 13 uger.

Dersom man synger tidlig om morgenen, skal man komme til at græde inden aftenen.

Hvis hanen galer om aftenen, skal der spørges en ulykke. Dersom hanen da har kolde ben, skal en drukne; dersom den har varme ben, skal man faa høre om ildebrand.

Naar uglen viser seg ved husene, skal en være "feig".

Naar katten vasker sig, venter den fremmede.

Dersom man ser efter under bordet om julemorgenen, skal det ligge korn der. Dersom det er havre, betyder det fattigdom; er det byg, betyder det rigdom.

Naar det er megen sne paa skoven i adventt, skal det blive godt år.

Naar der ligger kors paa gulvet, skal nogen være "feig".

Dersom man bider sig i tungen, naar man spiser, skal der komme et fattig-menneske.

Hvis man har bidt sig paa høire side af tungen, skal der komme en mand; er det paa venstre side, skal der kom-

me en kvinde, som er sulten.

Naar nogen hikster, skal det være en, som taler om ham.

Naar en faar en blemme paa tungen, skal der være en, som har løiet paa ham. Hvis blemmen er paa høire side af tungen, er det en mand; er den paa venstre side, er det en kvinde, som har løiet.

Sligt veir, som det er om søndagen, skal det blive hele ugen.

Hvad en drømmer første natten, han ligger og sover paa et sted, skal være sandt.

Naar man finder fletter i man og hale paa hestene, skal nissen have gjort dem. Naar man gaar paa en vei og først møder en mand, skal det gaa godt; men møder man en kvinde, skal det gaa ilde.

Naar der sprager gnister langt bort-over gulvet, skal der komme langveis fremmede.

Naar man klør paa næsen, skal man blive vred. Naar øinene klør, skal man komme til at græde eller le. Dersom det høire klør, skal man græde; klør det venstre, skal man le.

Menneskeliver og aastiderne

(En sammenlignende betragtning)

Menneskelivet kan lignedes med de fire aastider, vaar, sommer, høst og vinter. Menneskets barndom kan lignedes med vaaren. Om vaaren legges sæden i jorden. Saaledes maa ogsaa sæden tidlig nedlegges i det unge menneskes hjerte, for at den kan vokse op, førend ungdommen, som kan lignedes med sommeren, er forbi. I barndommen og ung-

dommen maa man lære, hva man siden skal høste nytte af. Det onde, som kan vise sig hos det unge menneske, kan lignedes med ugræs i ageren, og det maa ødelægges. Ungdommen er menneskets lykkeligste tid, og da bekymrer man sig ikke om fremtiden. Saa kommer høsten, da man skal samle frugterne af det, man med møie har saaet og røgtet i sommerens løb. Saaledes kommer ogsaa en høst for mennesket, da det skal benytte de erhvervede kundskaber og erfaringer til at samle foraad for den kommende alderdom, som kan lignedes med vinteren. Om vinteren nyder man de frugter man har samlet om høsten og venter med længsel paa den kommende vaar. Saaledes ogsaa i alderdommen; da skal man nyde frugten af sin manddoms arbejde. Da har man en lykkelig alderdom, naar man har anvendt sit svundne liv godt. Man vender da sit blik med længsel mod den evige vaar.

Brev til en ven

Skolemesterskolen i Asker den 15/1 1877.

Kjære ven! Tak for dit brev, som jeg modtok den 3die ds. Undskyld, at jeg ikke har skrevet før; men nu, da jeg endelig skriver, vil jeg give dig en skildring af skolelivet her, og saavidt jeg kan, give dig det raad, du ønsker. Som du ved, reiste jeg hid paa skolen høsten 1875. Grunden dertil var den, at vi var mange hjemme, saa at nogle af os maatte ud paa en kant. Saaledes kom jeg til at reise hid, og jeg tror ikke, at jeg kommer til at angre det. Det halvandet aar, jeg har været her, har jeg havt strengt arbejde, thi jeg fik liden tid til at forberede mig, før jeg reiste

hjemmefra. Men nu er jeg saa vidt fremme, at jeg kan sige at være kommen paa side med mine kammerater. Jeg skulde ønske at der var mer igjen af skoletiden end dette halve aar. Thi nu heretter kunde jeg gjøre store fremskridt og endda ikke have saa strengt arbejde som hidtil. Lærerne er meget venlige mod os og søger at lette os arbeidet, saa meget som mulig. De søger at gjøre opholdet her behagelig, og hele skolen gjør udflugter i fri luft, og vi render paa ski og skøiter, saa det er en lyst. Sligt maa naturligvis opfriske sindet og give os lyst og kraft til fortsat arbejde. Jeg kan ogsaa fortælle dig, at jeg deltog i præmieskirendet i Sandviken, og tenk – jeg vandt præmie.

Du skriver om, at du ønsker mit raad i anledning af, at du tænker paa at reise hid til Asker. Min mening er, at du bør reise; thi jeg tror vist, at du er skikket dertil, hvis du har lyst.

Skolemestere har liden løn endnu. Men vi faar haabe, at det blir bedre; thi stortinget har begyndt at tage sig af lærerne og lægge paa deres løn. Jeg tror ikke, at gutter i stilling som du og jeg kan gjøre det bedre ved at tage fat paa noget andet. Du bør se til at stifte saa lidet gjeld som mulig. Bøger tænker jeg, faar du laant af Lærer Hansen, og han gir dig vist lidt veiledning i, hvilke bøger du bør vælge.

Du bør i dine ledige timer læse gjenom nordens historie og verdenshistorie og flittig bruge historisk atlas. Om mulig bør du ogsaa læse lidt geografi og naturhistorie; thi det kan være godt ikke at være ganske fremmed i disse fag. Du kan lettere følge med og have fuld nytte af foredragene. Jeg ved med mig selv, at jeg arbeidede strengt

i førstningen, fordi jeg ikke var forbedret paa at reise hid. Hvis du ønsker nøiere besked, saa skriv til mig derom. Hils alle kjendte der hjemme fra mig. Jeg skal just paa skolen, hvor vi har øvelsestid i orgelspil.

Lev vel!

Bonde eller kjøbmand

(En samtale)

Bonden: Jeg paastaar nok det, jeg, at I kjøbmænd har det bedre i alle maa-der end vi bønder.

Kjøbmanden: Hvori bestaar det da, maa jeg spørge?

B: Aa, det er snart sagt. I har meget større anseelse end vi; thi kommer en bonde til byen, blir han straks gjort nar af og udskjælt for "bondekop" og lignende. En kjøbmand derimod er agtet, hvor han kommer hen.

K: Men I bønder er jo landets frieste og mest uafhængige borgere, og som saadanne maa I jo være ligesaa meget anseede som vi. Vi derimod er afhængige af vore handelsforbindelser baa-de her og i udlandet. Dersom der opstaar krig eller lignende, hvorved der paakommer en krise i handelen, kan vi derved tabe store summer.

B: Men vi er ogsaa afhængige af baa-de "veir og vind", kan man gjerne sige. Mislykkes høsten for os, kan det medføre store tab.

K: Saa har I eders store tømmersko-ve at tage til.

B: Aa, de blir ofte snaue nok, og tømmeret gaar ikke ned fra skoven af sig selv. Vi maa nok annerledes slide for pengene vi, end I gjør.

K: Pengene kommer nok ikke til os af sig selv heller.

B: Men det er da forskjell paa, hvem

der maa arbeide mest for dem.

K: Det ved jeg just ikke om. Vel har vi ikke saa hardt legemlig arbeide; men saa har vi mange bekymringer og ængstelser som I ikke kjender noget til. I lever ogsaa et langt sundere liv end vi, saa vor stillings fortrin er nok ikke saa store, som du tror.

B: I har da meget større indtægter end vi og kan samle eder rigdomme, hvor ved I sættes i stand til at leve saa ødselt, som mange af eder gjør.

K: Vel har I mindre indtægter, men saa er de saa meget sikrere. Hva det angaar at leve ødselt, saa tænker jeg nok, at mange bønder kunde beskyl-des for det samme, saa den sag skal vi ikke gaa nærmere ind paa.

B: Ja, du har nok godt for at tale for dig; men jeg er endnu ikke overbevist. I har meget lettere for at faa eders børn i skoler og siden i nyttig virksomhed end vi bønder.

K: Men saa trænger I heller ikke saa kostbar uddannelse som en kjøbmand.

B: Aa, det dummeste æsel kan gjerne være kjøbmand og enda gjøre det godt.

K: Det forstaar jeg ikke.

B: Jo, det er let at forstaa. Han kan jo lade sine folk gjøre alt sammen, og selv kan han gaa og ikke bestille nogen verdens ting.

K: Da gaar det vist ikke bra med forretningen.

B: Jo, paa den maaden gjør vist mange, selv de, der ikke er dumme. Saaledes maa du indrømme, at kjøbmanden har det bedre end bonden; thi han maa nok være med selv og have opsyn med alt, hvis alt skal gaa godt.

Pral ei af fædres ære

i førstningen, fordi jeg ikke var forbedret paa at reise hid. Hvis du ønsker nøiere besked, saa skriv til mig derom. Hils alle kjendte der hjemme fra mig. Jeg skal just paa skolen, hvor vi har øvelsestid i orgelspil.

Lev vel!

Bonde eller kjøbmand

(En samtale)

Bonden: Jeg paastaar nok det, jeg, at I kjøbmænd har det bedre i alle maa-der end vi bønder.

Kjøbmanden: Hvori bestaar det da, maa jeg spørge?

B: Aa, det er snart sagt. I har meget større anseelse end vi; thi kommer en bonde til byen, blir han straks gjort nar af og udskjælt for "bondekop" og lignende. En kjøbmand derimod er agtet, hvor han kommer hen.

K: Men I bønder er jo landets frieste og mest uafhængige borgere, og som saadanne maa I jo være ligesaa meget anseede som vi. Vi derimod er afhængige af vore handelsforbindelser baa-de her og i udlandet. Dersom der opstaar krig eller lignende, hvorved der paakommer en krise i handelen, kan vi derved tabe store summer.

B: Men vi er ogsaa afhængige af baa-de "veir og vind", kan man gjerne sige. Mislykkes høsten for os, kan det medføre store tab.

K: Saa har I eders store tømmersko-ve at tage til.

B: Aa, de blir ofte snaue nok, og tømmeret gaar ikke ned fra skoven af sig selv. Vi maa nok annerledes slide for pengene vi, end I gjør.

K: Pengene kommer nok ikke til os af sig selv heller.

B: Men det er da forskjell paa, hvem

der maa arbeide mest for dem.

K: Det ved jeg just ikke om. Vel har vi ikke saa hardt legemlig arbeide; men saa har vi mange bekymringer og ængstelser som I ikke kjender noget til. I lever ogsaa et langt sundere liv end vi, saa vor stillings fortrin er nok ikke saa store, som du tror.

B: I har da meget større indtægter end vi og kan samle eder rigdomme, hvor ved I sættes i stand til at leve saa ødselt, som mange af eder gjør.

K: Vel har I mindre indtægter, men saa er de saa meget sikrere. Hva det angaar at leve ødselt, saa tænker jeg nok, at mange bønder kunde beskyl-des for det samme, saa den sag skal vi ikke gaa nærmere ind paa.

B: Ja, du har nok godt for at tale for dig; men jeg er endnu ikke overbevist. I har meget lettere for at faa eders børn i skoler og siden i nyttig virksomhed end vi bønder.

K: Men saa trænger I heller ikke saa kostbar uddannelse som en kjøbmand.

B: Aa, det dummeste æsel kan gjerne være kjøbmand og enda gjøre det godt.

K: Det forstaar jeg ikke.

B: Jo, det er let at forstaa. Han kan jo lade sine folk gjøre alt sammen, og selv kan han gaa og ikke bestille nogen verdens ting.

K: Da gaar det vist ikke bra med forretningen.

B: Jo, paa den maaden gjør vist mange, selv de, der ikke er dumme. Saaledes maa du indrømme, at kjøbmanden har det bedre end bonden; thi han maa nok være med selv og have opsyn med alt, hvis alt skal gaa godt.

Pral ei af fædres ære

ubehagelige sider.

Jeg har ingen praktiske erfaringer i tømmerkjøring; men jeg vil dog forsøge at gjøre dig begribeligt, hvordan det gaar til. Før man reiser paa tømmerkjøring, vil der altid en tid til for at ruste sig ud med redskap og proviant for folk og heste. Naar man kommer did, hvor man skal kjøre, ser man til at faa sig logi i en sæter, husmandsp-lads eller en køi.

Byguttene: Køi, hva er det?

Bondeguttene: Det er en liden hytte, som er bygget af tømmer eller jord. Langs væggene er brisker eller hylder, hvorpaa man ligger om natten, og ilden tænder man op midt paa gulvet ligesom i de gamle Nordiske huse. Kjøringen, som du tror er saa morsom, kan ofte være meget ubehagelig, især

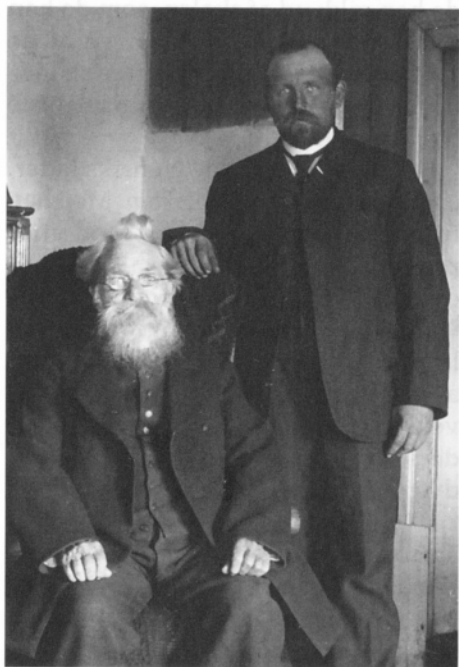
hvis der indtræffer uveir og meget sne, og man maa tage tømmeret saadant, som det er fældet uden at være kjørt sammen i hauger. Men naar man kommer hjem i køien om kvelden, kan det ofte gaa muntert til. De ældre disker op med en mængde oplevde eventyr tilsat med skrøner for at faa det morsomt. Den ene dag ligner den anden, og snart er den tid, man skal have oppgjør, og saa reiser man hjem.

Vildsvinet og ulven

Et vildsvin stod og hvæssede sine tænder paa en ek. Saa kom ulven. "Hva har du fore der?" spurgte ulven. "Jeg hvæsser mine tænder, om nogen fiende skulde faa i sinde at angribe mig", svarede svinet. "Det har du vist ikke nødig", sagde ulven; "thi der er vist ingen paa lang led, som har i sinde at angribe dig". "Just derfor sætter jeg mig i forsvarsstand", svarede svinet; "thi naar fienden kommer, er der ikke tid at hvæsse vaaben, men til at bruge dem". Saaledes tænkte de store folkeslag, som kom til magt i verden. Naar avind eller frygt drev andre folkeslag til at angribe dem, fandt de hine rustede til tænderne.

Saaledes tænkte ogsaa de store mænd, som hævdede sig op over mængden. Naar andre sov, arbeidede de; naar andre ingen vei kom, naaede de maalet for sine drømme.

Saaledes bør i bedre mening ungdommen tænke, som skal gaa et liv i møde. Livet er en kamp, og i denne seirer man ikke med sløve tanker.

Stilskriveren, Erik M. Njust (født 1859), på sine eldre dager sammen med broren Adolf.

Fra Gammelsaga i Stange

I sommer var vi på Lalumsvangen, og for mange av oss var dette første gang vi besøkte setra. Det var strålende sol, varmt i været, og det ble en dag som vi snakket om mange ganger etterpå. Vertskapet, dyra og maten gjorde dagen til en opplevelse.

Vi syns det er trist at det er siste sommeren med Inger Marie og Bjarne Lien på Lalumsvangen. I sola ved fjøsveggen fortalte Inger Marie og Bjarne om sin tilknytting til Lalumsvangen, Stange Allmenning og Trøftskogen.

Bjarne fortalte om sin oppvekst på Gammelsaga i Stange, som ble bygget i 1868 av allmenninga. Den ble kalt Østre sag. Faren hans fikk arbeide her i 1912 som oppsynsmann på saga. Om vinteren hadde han fast arbeide i skogen, om sommeren blinket han tømmer.

Allmenninga ble betraktet som bygdas felleseie, og flere bygder eide store allmenninger sammen. De hadde da den delen som lå nærmest bygda. Da Harald Hårfagre samlet Norge til ett rike i 872, sa han: "Det område som ikke har noen eier, tilhører kongemakta." Det var ikke vanlig med eiendomsgrenser på den tida. Helt til 1668 ble skogen i Stange betraktet som Kongens eiendom. Grensene ble dannet etter hvert, og det er vel derfor vi hører om grensetvister. I 1770 var det tvist mellom Stange og Nord-Odal om et triangel som må ha vært allmenning en gang. Stange tapte denne saken. Kongens allmenning ble også kalt

Morskogen. Nils Toller var den første som kjøpte allmenninga, siden ble den overtatt av Anker som eide den til 1822. Da Anker døde, besluttet 198 gårdbrukere i Stange at de ville kjøpe allmenninga i fellesskap. I vedtektene for driften tok de med at allmenninga aldri skal utskiftes eller deles. Dette er grunnen til at Stange Allmenning har et så stort areal.

Det var ikke mange vegger i skogen før, men tømmeret måtte fram. Gammelsaga hadde ei elv som det kunne fløtes på i vårløsningen, mens jernbanen fraktet det tømmeret som lå i liene ned mot Mjøsa. Nord-Odal hadde flere elver som kunne benyttes til fløting, og Trøftåa og Haugsåa ble mest brukt. Det var mange gnisninger mellom Stange og Odalen p.g.a. damavgifter, men i 1890 ble de enige om faste regler og avgifter. Skogen var forretning, og skaffet mange arbeid, og mange kom fra Odalen til Stangeskogen for å søke jobb.

På saga var det mye folk, så lekekamerater var det nok av, forteller Bjarne Lien. Saga ble bygget i 1868. Far hadde oppsyn. Huset vi bodde i hadde to etasjer, andre etasje ble brukt til møter. Vi hadde kjøkken, stue og soverom i første etasje, og etter dagens normer var det lite for 11 mennesker.

Møbler var det lite av. Vi satt på pinnestoler. En sommer hadde vi leiekrøtter fra Stange, og for disse pengene kjøpte vi vårt første møbel - en divan som var laget av en blind salmaker fra Stange. Det var høgtid da den ble båret inn i stua.

Av Ingrid Bjørnstad

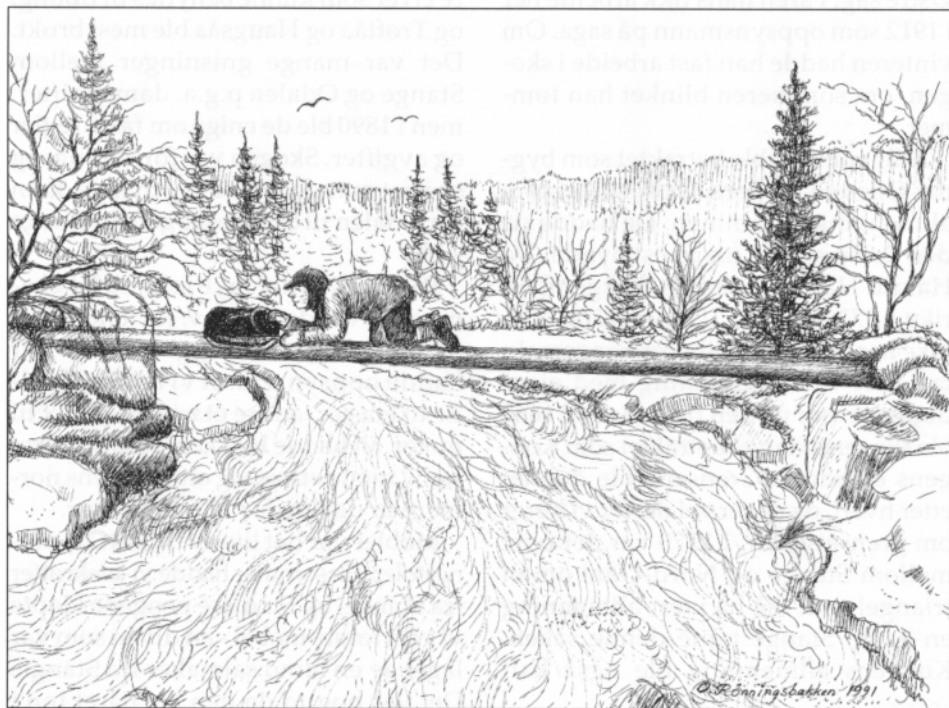
Som soveplasser hadde vi to skuvsenger med halmmadrasser, halmen ble skiftet to ganger i året. Sengene som var laget i Odalen, ble om dagen dyttet sammen, så det ble rom til oss alle. Vi hadde ikke så mange ting, men vi var aldri sultne og uten klær. Vi hadde samhold, hygge og omsorg for hverandre, og ikke hadde vi tid til å kjede oss heller.

Vi hadde tre kuer, kalv, sauer og gris. Hest hadde vi ikke, det var ikke nok høy til det. Jorda langs elva var dårlig, det var mest sand og stein. Vårflommen tok også med seg mye jord. Det var mange hester på saga, og de la igjen hestemøkk som bidro til at vi fikk godt gras til dyra våre. Bakken var så steinet at vi måtte slå med ljà. Høyet

bar vi inn på lange "stører". Sommer tid og under slåtten kunne det være varmt, og da fikk vi myssmørdrikke. Det var en drikk som var laget av kaldt vann og "skavla surmyssmør".

Saga hadde ikke brønn, så alt vann måtte hentes i elva. Som regel var det jobb for de yngste.

Mor vasket alle klærne i elva, sommer som vinter. Om vinteren vokste isen til store svuller, og det var ikke lett å finne vannhull. Engang datt søstera mi i elva, og senere var det yngste bror min som for langt nedover elva med vårflommen. Faren min døde 54 år gammel, da var jeg 11 år. Eldste bror min fikk overta jobben hans, slik at vi fikk fortsette å bo på stedet. Vi måtte da hjelpe hverandre enda mer,

Skolevegen kunne være strabasios!

---

de aller yngste måtte også ta sin tårn. Mine to eldre brødre laget små økser til oss, slik at vi kunne være med i tømmerkogen.

I gamle dager var øksene mye større, med lengre skaft, og de var nesten uhåndterlige for oss små. De øksene vi fikk, så ut som de som brukes i dag. Saging var fortsatt tungt for oss.

Da vi skulle dra frem treet, lagde vi hull i toppen på treet og dro det fram. Tømmeraksa ble mye brukt, men den gamle var tung og uhåndterlig. Saksa som Nell Gravli laget, var kortere, lettere og ga mer makt over treet. Far bestilte slike sakser, husker jeg. Da var det min jobb som tiåring å hente disse. Med spark brukte jeg 4-5 timer fram og tilbake. Det var veldig langt, og siste etappe var dryg. Det hendte det var mørkt på hjemvegen, for det var ikke lys langs vege på denne tida. Det kom lys på Trøftskogen i 1952, og tre år senere på saga.

Vi ungene skremte hverandre med tater. De var vi redde. Sommertid hadde vi besøk av Stor Johan og Tater-Milla. De kom med hester og telt og var flere dager på saga.

Vi solgte kaffe til tømmerkjøerne. Det var 50 øre koppen med påfyll. Det kunne være over ti "gjester" om dagen. Det var vi ungene som måtte servere, og vi var ikke alltid like begeistret for gjestene. De røykte, snuste, tygde skrå og spyttet på gulvet. Det var vår jobb å vaske etter dem.

Nærmeste skole for oss var Trøftskogen. Det var inngått en avtale mellom Stange og Nord-Odal kommuner om at vi skulle gå på skolen på Trøftskogen. Jeg likte ikke skolen, selv om den bare var to dager i uka. Skoleve-

gen tok en time, så jeg gikk hjemmefra ved syv tiden om morgenen. Været bestemte hvor lang tid jeg brukte, for vege var aldri brøytet. Vanligvis var sko og strømper våte da jeg kom til skolen.

Skolerommet var ikke oppfyrt da vi kom. Læreren brukte ofte rå ved, slik at det tok lang tid før vi fikk varmen i oss. Skoleklærne var hjemsydd. Gamasjer fantes ikke den gangen. Mor sydde alle klærne, til og med underbuksene mine var sydd. Hun klipte sauer, vasket ulla i elva og spant garn. Buksa gikk like nedenfor knærne, så kom ullstrømper og sokker. På bena hadde vi pluggsko. De var slitesterke og ble brukt av søsknene ettersom bena våre vokste til. Skoene var uslitelig, og med lærsåler var de superglatte på isen. Jeg husker veldig godt den dagen jeg fikk mine første kjøpsko fra Norøna skofabrikk fra Hamar.

Det var lov å tørke sko og strømper ved ovnen, men de var ikke alltid tørre når vi skulle hjem.

Læreren var streng. Straffemetodene var skammekrok, lugging, linjal-slag over fingrene, og ørene var også utsatt. Vi var tre klasser i en klasse med samme lærer. Det var nok 15-20 elever i klasserommet. Jeg vil påstå at jentene var grommest, de fikk sitte nærmest ovnen. Vi satt sammen to og to, men to fra samme klasse fikk ikke sitte sammen. Læreren mente vi da ville hjelpe hverandre, og det var ikke lov. Vi skulle også synge en og en, og selv om vi ble straffet, var det mange som nektet dette. Far var med i tilsynet for skolen, så jeg opponerte mange ganger mot læreren. Jeg syntes at vi elevene ble dårlig behandlet, og at det ble

gjort forskjell på oss. Økonomien var ikke slik som i dag, for av ulike grunner hadde mange svært dårlig råd. Det var ikke alle skoleelevene som hadde med skolemat, for de hadde ikke mat hjemme. Noen skulle også hatt briller. Hadde du glemt å gå på do i friminuttet, turte de ikke spørre i timen. Det hendte da at noen tisset på seg, og de ble siden mobbet for dette.

Var du uheldigvis kjevehendt, skulle du lære å skrive med "riktig" hånd. Det var ikke uvanlig at noen måtte gå om igjen ett skoleår. Etter syv års skolegang var det eksamen - for noen var det å lese høyt fra leseboka.

Tannlegebesøk på skolen var alle redde for. Det var ikke ofte, men noen ganger skulle tannlegen se over tenene våre. Det var vanlig med tannverk for alle på min tid, og ingen av oss var vandt med tannlege. Den dagen tannlegen kom, måtte mor være med på skolen for å trøste ungene. Var det en tann som måtte trekkes, ble dette gjort med en gang. Tannlegebesøket var en skrekens dag.

Jeg hadde tre veger å velge imellom

til skolen. Hvis det ikke var for mye snø, gikk jeg over Rønningen. Etter skoletid måtte jeg innom butikken etter sirup og parafin. Det hendte jeg fikk låne ski og staver av den eldste søstera mi, og de var hjemmelaget. Stilen var nok ikke perfekt, og i nedoverbakene måtte jeg holde opp den ene skia, for det var ikke tupp på den. Den andre hadde så stor tupp at snøspruten sto i ansiktet på meg.

Vi fikk tidlig radio. Broren min, Ola, lagde et krystall-apparat med øretelefoner og søkernål. Under krigen hadde vi et apparat med anode-batterier, og med dette kunne vi lytte på London.

Det gikk 4-5 flyktningruter over Rassen og Mattisdammen, så det var mange tyskere på saga.

Saga ble nedlagt i 1954. I 1980 kjøpte vi saga. Selv om vi hadde en strevsom barndom, var den god. Mor var vel den som strevde mest slik at vi skulle ha mat og det aller nødvendigste. Jeg tror nok hun ofte var sliten, sa Bjarne Lien.

Et menneske jeg minnes

Hans K. Krogsrud levde på garden Krogsrud i Størjen fra 1895 til 1990. Han gikk på Bjelker barneskole og ble konfirmert i 1909. Seinere gikk Hans på amtskolen på Skarnes. Da bodde han hos tante Karoline på gården Korsmo. I en stil skriver han om en heim og et gammelt menneske slik inntrykkene hadde festnet seg da han var smågutt.

Nesten gjemt under noen svære bjørker, like opp mot skogbrynet, står ei gammel stue. Veggene er svarte med gule roser hist og her, der feite kvister stikker fram av de svære furustokkene. Halve sida av murpipa er falt ned, så steina ligger nedover det mosegrodde taket. Den vesle gangen framom døra er blitt skjev, og de to vinduene, et mot sør og et mot øst er fulle av støv, og et par ruter er erstattet av sammenrullede sekker.

Her bodde til for noen år sia ei gammel kone som

hette Olava. På tunet var det en skåle og et lite fjøs, men jeg husker aldri at gamle Olava hadde noen dyr. Det er fortalt at da mannen hennes levde, han Bernt, hadde de to geiter, gris og noen høns. Han var tømmerhugger, men av disse nevenyttige karene, så i de lange vinterkveldene kunne han både lappe sko, lage sopelimer, treøser og skjeer, ja, til og med förbutter om det knep.

Da jeg var liten, var Olava alltid med når det skulle slaktes, hun var også fast brød- og lefsebaker. Når Olava kom for å gjøre noe, var det alltid så trivlig. Hun hadde så mye å fortelle fra gammel tid. Det var da særlig om nisser og trollkjerringer vi ville høre.

Det var så moro å besøke gamle Olava, og vi var nok ikke vonde å be når et

Øyvind Krogsrud har sendt sin fars fortelling til «Jul i Nord Odal». Tegningen er laget av Eli Mellem, Flisa.

Fjell skole på 1950-tallet

Første rekke f.v.: Wenche Laila Bakken, Solveig Sandmo, Inger Johanne Grinna, Torill Fjelland, Anne Berit Bråten, Wenche Fosshaug og Anne Haug. Andre rekke f.v.: Berit Nyhus, Karen Kristine Smedholen, Anne Marie Sandmo, Jan Dalen, Rolf Nyborg, Øyvind Ruud, Hans Petter Skinstad og Arne Fosshaug. Bakre rekke f.v.: Svenn Torbjørn Finsrud, Gunnar Dalen, Halvor Myhrer, Tor Berg, Roar Sæther, Jan Åsmund Nordgår og Ragnar Skolbekken. Lærerne er Odd Langseth og Solveig Norseth.

Lillemor Langseth, kona til Odd Langseth, har sendt oss bildet. Hun forteller at kjøkkenet i lærerboligen fungerte som lærerværelse, både for Fjell skole og framholds-skolen der Harry Gundersen var lærer. Praten fikk livlig rundt kjøkkenbordet i storfri-minuttet! Odd Langseth døde i 1989, 63 år gammel. Solveig Norseth er blitt 82 år gammel og bor i Åmot i Modum kommune.